

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYENİN EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ
TİCARET İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümit Can TEMEL

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman**

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr.F. Rabia AKTAŞ ŞENKARDEŞLER

Kasım - 2017

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYENİN EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ
TİCARET İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümit Can TEMEL (157221001)

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman**

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. Fatma Rabia AKTAŞ ŞENKARDEŞLER

Bu tez.../.../2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

.....
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

.....
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

.....
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ümit Can TEMEL
Kasım 2017

ÖNSÖZ

Türkiye ekonomisindeki göstergeler arasında ekonomik büyüme ve dış ticaret önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ile yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda takip edilen ekonomik büyümenin dış ticaret ile ilişkisinin varlığı incelenmeye çalışılmış, dış ticaretin yapısı incelenmiş ve hangi mal grubu ile ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezin her aşamasında yardımını, zamanını, bilgisini esirgemeyen ve bilimsel araştırma yapmayı öğreten, araştırılan bilgileri değerlendirme ve kıymetlendirme konusunda değerli fikirlerini paylaşan kıymetli danışmanım Yrd.Doç.Dr. Fatma Rabia AKTAŞ ŞENKARDEŞLER'e, ders aşamasından itibaren yardımcı ve desteğiyle çalışmalarına katkı yapan değerli hocam Doç.Dr.Bilge Leyli ELİTAŞ'a sonsuz teşekkür ederim.

Ümit Can TEMEL

Kasım 2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DIŞ TİCARET TEORİLERİ	3
1.1. Temel İktisadi Sistemlerin Dış Ticaret Görüşleri.....	3
1.1.1. Merkantilizm ve Dış Ticaret.....	4
1.1.2. Fizyokrasi ve Dış Ticaret.....	6
1.1.3. Klasik İktisat ve Dış Ticaret.....	7
1.2. Neo-Klasik İktisatta Dış Ticaret.....	13
1.2.1. Fırsat Maliyet Teorisi.....	13
1.2.2. Faktör Donatımı Teorisi.....	14
1.2.3. Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi.....	15
1.2.4. Stolper-Samuelson Teorisi.....	16
1.2.5. Rybczynski Teorisi.....	16
1.2.6. Leontief Paradoksu.....	17
1.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	17
1.3.1. Nitelikli İşgücü Teoremi.....	17
1.3.2. Teknoloji Açığı Teoremi.....	18
1.3.3. Ürün Dönemleri Teoremi.....	19
1.3.4. Tercihlerde Benzerlik Teoremi.....	20
1.3.5. Ölçek Ekonomileri Teoremi.....	20
1.3.6. Monopolcü Rekabet Teoremi.....	21
1.4. Dış Ticaret Politikası.....	22
1.4.1. Dış Ticarete Serbestlik ve Korumacılık Argümanı.....	23
1.4.2. Serbest Ticaret Politikasına Dayanan İhracata Dönük Sanayileşme Stratejisi ve Dışa Dönük Büyüme Yaklaşımı.....	26
1.4.3. Korumacılık Görüşüne Dayanan İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi ve İçe Dönük Büyüme Yaklaşımı.....	28
BÖLÜM 2: EKONOMİK BÜYÜME İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR ve BÜYÜME TEORİLERİ	31
2.1. Temel Kavramlar.....	31

2.2.Klasik İktisatın Ekonomik Büyüme Üzerine Görüşleri	32
2.3. Sosyalist Sistemde Ekonomik Büyüme	34
2.4.Schumpeter'in Görüşlerinin Büyüme Üzerine Katkısı.....	35
2.5. Ekonomik Büyümeye Keynezyen Yaklaşım.....	36
2.5.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli	37
2.6. Solow Büyüme Modeli	40
2.7. İçsel Büyüme Modelleri.....	44
2.7.1. Ar-Ge Modeli	45
2.7.2. Yapararak Öğrenme, Bilginin Yayılması(Arrow-Romer).....	45
2.7.3. Beşeri Sermaye Ve Büyüme Modeli(Lucas Modeli).....	46
2.7.4. Kamusal Politika Modeli	46
BÖLÜM 3: 1998-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN YAPISI ve LİTERATÜR TARAMASI	47
3.1. Türkiye'nin 1998-2015 Yılları Arası Dış Ticaret Yapısı	47
3.2. Literatür Taraması	59
BÖLÜM 4: TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE ANALİZ: 1998Q1-2015Q4	63
4.1. Model ve Yöntem.....	63
4.2. Veri Seti	64
4.3. Birim Kök Testi.....	66
4.4. Granger Nedensellik Testi.....	71
SONUÇ ve ÖNERİLER	75
KAYNAKLAR	79
ÖZGEÇMİŞ.....	87

KISALTMALAR LİSTESİ

GSYH : Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla.....	28
GDP : Gross Domestic Development.....	72

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Merkantilizm ve Dış Ticaret.....	5
Şekil 2: Türkiyenin Dış Ticaret Hadleri 1998-2015	52
Şekil 3: GSYH, İhracat, İthalat Serilerinin Görünümü	66

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Mutlak Üstünlükler Teorisi	9
Tablo 2: Bir İşgünü ile Üretilen Mal Miktarları	12
Tablo 3: Ana Mal Grupları İtibarıyla İhracatın ve İthalatın Dağılımı .	48
Tablo 4: En Fazla İhracat Yapılan 20 Ülke (% de)	50
Tablo 5: En Fazla İthalat Yapılan 20 Ülke (% de)	51
Tablo 6: Ürün Gruplarına Göre İhracat Oranları 1998-2015	54
Tablo 7: Ürün Gruplarına Göre İthalat Oranları 1998-2015	56
Tablo 8: TCMB Tarafında Yapılan Çalışmada Firmalarda ve İmalat Sanayii Genelinde İhracata Dönüklük Oranları (2002-2007)	58
Tablo 9: Konu ile İlgili Türkiye'ye İlişkin Ampirik Çalışmalar	59
Tablo 10 : Konu ile İlgili Yabancı Ükelere İlişkin Ampirik Çalışmalar	61
Tablo 12: GSYH Durağanlık Düzeyi	68
Tablo 13: GSYH Bir Fark Alınan Durağanlık Düzeyi	68
Tablo 14: İhracatın Durağanlık Düzeyi	69
Tablo 15: İhracatın Bir Fark Alınan Durağanlık Düzeyi	69
Tablo 16: İthalatın Durağanlık Düzeyi	70
Tablo 17: İthalatın Bir Fark Alınan Durağanlık Düzeyi	70
Tablo 18: Granger Nedensellik Testi Sonuçları	73

YAÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

TezinBaşlığı: Türkiye'nin Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Bir İnceleme	
Tezin Yazarı: Ümit Can TEMEL	Danışman: Yrd.Doç.Dr.F.Rabia AKTAŞ ŞENKARDEŞLER
KabulTarihi: Kasım 2017	SayfaSayısı: IX (ön kısım) + 86(tez)
Anabilimdalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman Bilimdalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman	
<p>Ekonomik büyüme her ülkenin temel makroekonomik hedeflerinden biridir. Ekonomik büyümenin göstergesi olan GSYH ve onun unsurlarının ekonomik büyümeye olan katkıları her dönem araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Bu araştırmada dış ticaretin ekonomik büyümeye katkısı araştırılmıştır. Çalışmamızın ilk iki bölümünde dış ticaret ve ekonomik büyüme teorileri incelenmiştir. Daha sonra 1998-2015 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret yapısı ortaya konmuştur. Son bölümde ise ampirik analiz yer almaktadır.</p> <p>Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin dış ticareti ile ekonomik büyümesi arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını, ilişkinin varlığı durumunda ise ilişkinin yönünü tespit etmektir. Kullanılan yöntem Granger Nedensellik Testi, araç ise E-views paket programdır. Çalışmanın verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından elde edilmiştir. Ampirik analizde incelenen dönem 1998-2015 yıllarını kapsamaktadır. Modelde GSYH bağımlı değişken, ithalat ve ihracat bağımsız değişkendir. Ampirik analiz sonucuna göre ithalat ve GSYH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.</p>	
Anahtarkelimeler: Ekonomik Büyüme, İhracat, İthalat, Granger Nedensellik Testi.	

Yalova University Insitute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: An Enquiry On Turkey's Relationship Between Foreign Trade And Economic Growth	
Thesis Author: Ümit Can TEMEL	Advisor: Asst.Prof.F.Rabia AKTAŞ ŞENKARDEŞLER
Total Number of Pages: IX(pre text) + 86 (main body)	
Department İnternationa Trade and Finançal	Field of Study: İnternational Trade and Finançal
<p>Economic growth is one of the main macroeconomics targets of every country. GDP, which is a sign of economic growth and contributions of its elements to growth has been the focus of researchers in every turn. In this research, the contribution of international trade to economic growth has been investigated. In the first two parts of this study, international trade and economics growth teories have been researched. Subsequently the international trade structure of Turkey between 1998-2015 has been put forward. In the last section, empirical analysis is located.</p> <p>The aim of this study is to detect if there is a causality relation between international trade and economic growth, and if there is a relation, to explain the direction of the relationship. The methof of the ampirical alaysis is Granger Causility Test and the tool is E-views programme. The datas of the study have been obtained from the Central Bank of Turkey. The period which was researched consists the years between 1998-2015. In the model, GDP has been used as dependent variable and both export and import have been used as independent variables. According the test result the existence two way causality between GDP and import has been observed.</p>	
Keywords: Economic Growth, İmport, Export, Granger Causility Teste.	

GİRİŞ

Dünyadaki kaynakların dağılımı ve kullanımı insanların ve devletlerin yaşamını sürdürmesi ve refahını artırması için tarih boyunca önem arz etmiştir. İlk olarak bölgesel yapılan ticaret, devletlerin varolmasıyla uluslar arasında yapılmaya başlanmıştır. Dış ticaretin artması ülkelerin hasılatlarının da artmasını sağlamıştır. Feodal dönemden sonra oluşan ulus devletler zenginliklerini, dış ticareti kullanarak değerli maden elde etmeyle sağlamışlardır. Takip eden yıllarda ise sanayileşmenin başlaması ve sanayi devriminin yaşanması hammadde ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmiş ülkeler ithal ettikleri hammaddeyi işleyerek nihai ürün olarak ihraç etmiş ve hasılatlarını artırmışlardır. Sanayileşmemiş ülkeler ise hammadde ihraç ederek ekonomik büyüme sağlamaya çalışmışlardır. Buradan hareketle dış ticaret ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Dış ticaretin ekonomik büyümenin yanında, ülke kaynaklarının etkin olarak kullanılması, bireylerin ihtiyaçlarının ve taleplerinin çeşitlenmesi, ülkelerin gelişmiş teknolojiye ve sanayiye ulaşabilmesi, uluslararası rekabetin oluşumuyla yurt içinde yüksek fiyatla monopol piyasalarda satılan malların ucuza tüketilmesinin sağlanması gibi yararları da bulunmaktadır.

Bir önceki yıla göre GSYH'daki artışla ölçülen ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için üretim faktörlerinin sayılarının veya verimliliklerinin artması gerekmektedir. Üretim faktörlerindeki artış, sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle üretim hacminin de arttırdığından "artan üretim sonucu oluşan mallar hangi pazarlarda satılacaktır" sorusuna dış ticaret cevap vermektedir. Ülkeler nispeten pahalıya ürettikleri ya da üretmedikleri malları ithal ederek ve nispeten ucuza ürettikleri malları ihraç ederek elde ettikleri hasılat ve faydayla refah seviyelerini yükseltirler. Bu kapsamda dış ticaretin ekonomik büyümeyle ilişkisi incelenirken, birçok çalışmada ihracata veya ithalata dayalı olarak ekonominin büyüdüğü tespit edilmiştir.

Türkiye 1980'e kadar ithalata dayalı bir sanayileşme stratejisi izlemiştir. 1980 sonrasında ise 24 Ocak kararlarıyla dönüşüm yaşanmış ve ihracata dayalı dışa dönük sanayileşme ve büyüme politikası uygulanmaya başlanmıştır. İhracata ağırlıklı olarak tekstil ve gıda ürünleriyle başlanmış, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği'ndeki gelişmelerle ihracattaki mal yapısında çeşitlenmeler artmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde dış ticaret görüş ve teorileri, dış ticaret politikası ve sanayileşme stratejileri açıklanacaktır. Daha sonra ekonomik büyüme teorileri tanıtılacaktır. Çalışmaya, Türkiye'nin dış ticaret yapısı ile ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisine dair literatür taramasıyla devam edilecektir. Son bölümde ise konuya ilişkin bir Granger Nedensellik testi ile ampirik çalışma yapılacak ve bu çalışmanın sonuçları ile alan literatürüne katkı sağlanacaktır.

BÖLÜM 1: DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKASI

Bu bölümde dış ticaret teorileri ve dış ticaret politikası ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Dış ticaret teorileri başlığı altında öncelikle temel iktisadi sistemlerin dış ticaret görüşleri açıklanacak bölüme neo-klasik iktisatta dış ticaret teorilerinin tanıtılması ile devam edilecektir. Yeni dış ticaret teorileri hakkında bilgilerin verilmesi ile dış ticaret teorileri konusu sonlandırılacaktır.

1.1. Temel İktisadi Sistemlerin Dış Ticaret Görüşleri

Dış ticaret ülkelerin birbirleri arasında mal ve hizmet alışverişi yapılması olarak tanımlanmaktadır. Ulusların birbirleriyle yaptıkları ticaret ilk devlet oluşumlarına kadar götürülebilir. Fakat dış ticaretle ilgili geleceğe ışık tutacak ve gerekliliğini destekleyecek ilk görüş M.Ö. 387 yılında Eflatun tarafından ortaya konmuştur. Eflatun bu görüşlerini kendi kurduğu Akademia isimli eğitim kurumunda tanıtmıştır. Eflatun'a göre iş bölümü ve uzmanlaşma, şehir devletleri arasında yapılan ticaretle üretim artışını etkileyen önemli bir unsurdur. Bu görüş ortaçağ sonrasında klasik iktisatçılara ışık tutmuştur (Bocutoğlu, 2012:7).

Ortaçağ pratik olarak dış ticaretin devam ettiği, fakat teorik anlamda irdelenmediği bir dönemdir. Fakat bu çağın sonlarına doğru feodalizmden kurtulunmaya başlanması ve böylelikle tarım arazilerinin genişletilmesi, tarım tekniklerinin geliştirilmesi, Amerika kıtasının keşfi ve buradaki altının Avrupa'ya taşınması, ticaret hacminin artmaya başlaması yeni dış ticaret görüşlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Feodal yapıyı geriye itip ulusal yapıyı ön plana çıkaran, tüccarlara yeni bir değer veren, iktisadi yayılcılığı destekleyen doktrin olarak Milliyetçiliğin Ekonomisi ortaya çıkmıştır. Bu görüş literatürde Merkantilizm olarak bilinmektedir (Bocutoğlu, 2012:8).

1.1.1. Merkantilizm ve Dış Ticaret

Merkantilizmin kelime anlamına bakacak olursak Latince’de “Tacir” anlamına gelmektedir. Tacirleri değerli kılan ve ülke ekonomisini etkilemelelerini yol açan husus ilerleyen denizcilik ve coğrafi keşiflerdir. Bu gelişmeler neticesinde de sömürgecilik artmıştır. Sömürgecilik sayesinde değerli madenler elde edilmeye çalışılmış ve merkantilizm yani ticari kapitalizm dönemi başlamıştır (Kazgan, 2011:41).

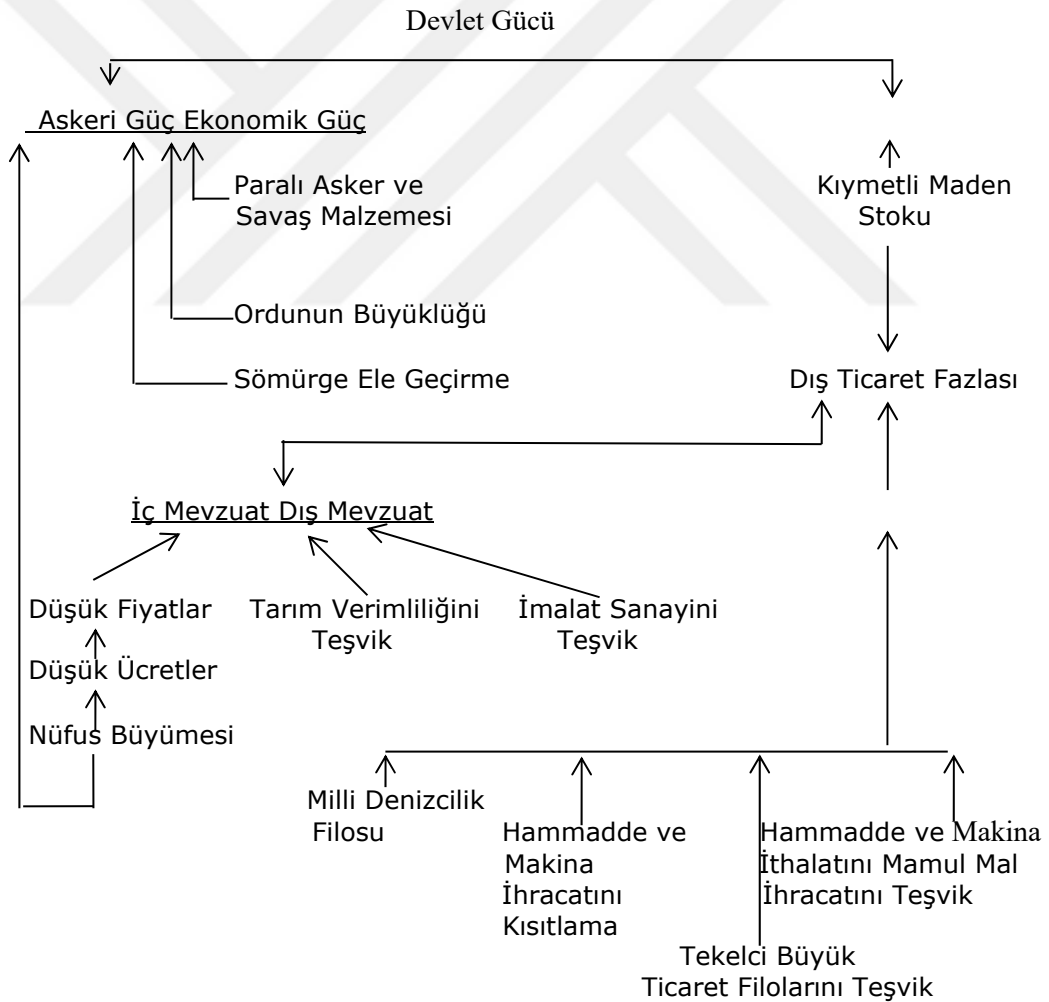
Merkantilizm ortaçağ ile sanayi devrimi arasında kalan dönem olarak kabul edilmektedir. Dış ticaretin bir sistem olarak var oluşu bu döneme rastlamaktadır. İngiltere, Hollanda, Portekiz ve İspanya’nın bu akıma öncülük etmesiyle diğer Avrupa devletleride bu yolu izlemiştir. Çünkü merkantilist düşünce ulus devletlerin ve merkezi otoritenin güçlenmesini sağlamıştır. Merkezi otorite dış ticareti kontrol altına almak için denizciliği geliştirmeye ve güçlü bir donanmaya sahip olamaya çalışmıştır. Kral belli ticari yolları imtiyazlı bir şekilde tek alıcı veya tek satıcı olacak şirketlere verip, ticareti kontrol altında tutarak değerli maden stoğunu artırmıştır.

Merkantilist düşünceye göre, dış ticaretin asıl amacı değerli madenleri ele geçirmek ve altın stoğunu artırmaktır. Ülkeler üretim yapabilir fakat üretimin gayesi ihracat yapıp altın toplamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için yoğun devlet müdahalesi gerekmektedir. Çünkü ithalat ve ihracat devlet kontrolüyle yapılırsa ödemeler dengesinde fazlaya ulaşılacaktır. Dış ticaret fazlalığı oluşturmak istemeleri ihracatı öncelikli hale getirmiş ve mamul mal ithalatını ise sınırlı tutmuştur. İhracatı artırmak için ise hammadde ihracatı yasaklanmış, iç piyasada hammaddenin ucuzlamasıyla mamul mal fiyatlarında düşüş olmuştur. Bu politikayla sadece mamul mallar ihraç edilmeye çalışılmıştır. İhracatın gayesi olan değerli maden elde edilmiş ve ithalatın kısılmasıyla da değerli maden çıkışı engellenmiştir. Bu müdahalenin diğer nedeni ise dünya servetini değerli maden ve altınla sabit olarak görmeleridir. Thomas Mun’a(1571-1641) göre bir ülke dış ticareten kazançlı çıkarken diğeri kaybedecektir. Sonuçta merkantilist düşünceye göre dış ticaret sıfır toplamalı bir oyundur (İyibozkurt, 2012:5).

Merkantilizm iş gücü arzı artışı, asker sayısı artışı, denizci sayısı artışı için nüfusu önemseyen bir görüştür. Nüfus artışı iş gücü arzını artırarak ücretlerde düşüş oluşturacak, ücretlerin azalması ihraç edilen malların fiyatlarını da düşürerek ihracatı artıracak ve daha çok değerli maden girişi olacaktır. Ayrıca bu sebeple toplumda tembellikle mücadele edilmiş, çalışmamak ve dilencilik yapmak yasaklanmıştır (Ülgen, 2000:86).

Kısacası merkantilizm milliyetçi ve güçlü devlet politikasını, değerli madenlere sahip olma arzusunu, dış ticaretin kontrol altında yapılması görüşünü içeren üç temel unsuru içermektedir. Bu temel fikir aşağıdaki şemada özetlenmiştir.

Şekil 1: Merkantilizm ve Dış Ticaret

Kaynak: İYİBOZKURT(2012:6)

1.1.2. Fizyokrasi ve Dış Ticaret

Fizyokrasi, Ortaçağ anlayışından kurtulamayan Fransız hükümetinin feodal yapısına ve merkantalizme tepki olarak doğmuştur. Bir merkantilist olan Jean Baptiste Colbert'in 1661 yılında Fransa'da maliye bakanı olarak göreve başlamasının ardından sanayileşme için koruyucu tedbirler almış olması tarım ülkesi olan Fransa'yı tarımdan uzaklaştırmıştır. Aynı dönemde yine dış ticarete yoğun müdahalede bulunmuş, engeller getirmiştir. Eyaletler arasında bile mal geçişlerinde gümrük vergisi uygulanmış, toprak sahibi aristokratların tarım ürünlerine ağır şartlar konmuş, hükümet çiftçilerden vergi alırken aristokratları muaf tutmuştur. Bu mevcut düzene ilk karşı çıkan, babası bir toprak sahibi aristokrat olan, Dr. François Quesnay(1757)dir (Erdem 2012:41).

Quesnay'a göre ekonomi insan vücudundaki organizmaların doğal dolaşımı gibidir. Ekonomi doğal yasalarla uyumlu olmalı ve ekonomiye fazla müdahalede bulunulmamalıdır. Buradan hareketle merkantilist düşüncedeki dış ticarete müdahale eleştirilmiştir. Ayrıca Quesnay politik iktisada ışık tutacak "Ekonomik Tablo"yu oluşturmuş, "artık" ve "yeniden üretim" kavramlarına yer vererek büyük ölçekli tarımsal üretimi ön plana çıkarmıştır.

Diğer bir önemli fizyokrat ise Jacques Turgot(1727-1781)dur. Turgot ise azalan verimler yasasını ortaya koymuştur. Ona göre toprak gibi bir sabit üretim faktörüne değişken bir üretim faktörünün artan miktarlarda ilave edilmesi sonucunda, başlangıçtaki artan verim, belirli bir girdi sonrasında azalan verime dönüşecektir (Manzak, 2011:43).

Turgot kendinden yıllar önce maliye bakanlığı yapan merkantilist Colbert'in makamına bir fizyokrat maliye bakanı olarak geçmiştir. Bu süreçte kendisinin ekonomi rehberi ve arkadaşı olan Vincent de Gournay'e (1712-1759) ait olan "laissez- faire/laissez-passer" yani "bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler" düşüncesinden etkilenmiş bu düşünce temelinde liberal kararlar almıştır. Sanayinin gelişmesi tarım sektöründe bir gelişmeyi de etkilemesi durumunda serbest bırakılmıştır. Dış ticaret serbestliği ise ülke içinde kıt olan veya olmayan malların ithalatı, üretim fazlası bulunan malların ihracatı için

geçerlidir. Bu amaçla yapılan dış ticareti serbest kabul edilmiş bunu da doğal düzen anlayışıyla desteklemişlerdir. Bu sayede tarım üretiminde çalışanların ve tahılların dış ticaretten zarar görmeyeceği düşünülmüştür. Bu serbest, özgürlükçü düşünce ileride klasik iktisat kurucularını da etkilemiştir (Rothbard, 1995:386).

Fizyokrat düşünceye göre toplumun zenginlik kaynağı tarımdır. Onlara göre sanayi kesimi nötr bir değere sahiptir ve bir toplumda artı değer yaratacak olan unsurun kökeni tarımdır. Artı değeri ise sadece tarım kesiminde çalışanlar sağlarlar. Onların dışında artı değer oluşturabilecek bir kesim yoktur. Yani bir ulus elindeki malları başka uluslarla değiştirmekten değil, tarımsal üretim sayesinde refaha erişebilecek ve zenginlik elde edecektir. Böylece zenginlik değişimle değil üretimle sağlanacaktır. Fizyokratların bu artı değer ve üretim anlayışı klasik iktisatçılar için de bir temel oluşturmuştur.

1.1.3. Klasik İktisat ve Dış Ticaret

Eflatonun iş bölümü ve uzmanlaşma fikri, fizyokratların bireysel girişimcilik, üretim ve artı değer düşüncesi, Newton(1642-1727)'un "doğa yasası" klasik iktisatçıları ve en başta Adam Smith'i etkilemiştir. Bu dönem Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eserini yayımlaması ile başlar (Savaş, 2007:6).

Smith(1776)'e göre dünya serveti sabit değildir, servet bir ülkenin üretebildiği her türlü mal, hizmet ve uluslararası mübadele sayesinde sağlanabilir. Uluslararası mübadele ise sıfır toplamlı bir oyun değil her iki ülkeninde kazançlı çıkabileceği bir oyundur. Devletin ekonomiye müdahalesi ise gereksizdir, çünkü "görünmez el" tarafından oluşacak fiyat mekanizmasıyla ekonomik hayat düzenlenecektir. Devletin asıl görevi bireylerin çıkarlarını korumak ve bireylerin girişim hakkının kısıtlanmasını engellemektir. Çünkü bireyler kendi çıkarlarına göre davranır. Bireylerin kendi çıkarlarına göre davranması, devamında toplumunda çıkarına bir hizmet ortaya konulmasını sağlar. Smith bu görüşleriyle birlikte "Ulusların Zenginliği" eseriyle dış ticareti ilk kez bilimsel olarak açıklamış ve aynı zamanda bu konuda merkantilist düşünceyi çürütmüştür. Smith ülkenin zenginliği, uluslararası mübadele, devletin müdahalesi ve görünmez elden bahsederken dış ticaretin nedenini ve

nasılını açıklamıştır. Dış ticaret ekonomiye müdahale edilmeden ülkenin zenginliğini artırmak için yapılmalıdır (Aktaş, 2016:12).

Klasikler, fizyokratların "bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler" düşüncesini sürdürmüşlerdir. Liberal düşünceyi bu düşüncenin temelleri üzerinde geliştirmişlerdir. Bununla birlikte fizyokratların zenginliği tarımsal üretimde görmeleri ve artı değere vurgu yapmaları, klasiklerinde üretim ve değer konusuna eğilmelerini sağlamıştır. Bu konudaki görüşlerini "emek-değer" teorisiyle açıklamaktadır.

Emek-Değer teorisine göre bir malın değeri onun üretimi için harcanan emek miktarı ile ölçülür. Üretimde bir mal için birim başına ne kadar çok emek kullanılırsa malın maliyeti o kadar yüksektir. Emek aynı zamanda biriktirilerek üretimde kullanılan sermayedir. Sermaye mallarının değeri dahi onun üretiminde kullanılan emekle ölçülür. Buradan hareketle emek değer teorisi uluslararası mübedelede de bir ölçüt olarak kullanılmıştır. Dış ticarete kaynak kullanımı ve üretimde üstünlük konusunda başvurulan önemli bir teoridir (Çevik, 2014:12-13).

Dış ticaret teorilerinden önce bu teorileri anlamlamada bazı öncelikli varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımlar aşağıda belirtilmiştir (Yılmaz ve Özken,2012:35):

- ⇒ İki ülke ve iki mallı dış ticaret modeli kabul edilir.
- ⇒ Dış ticarete para kullanılmaz, malların değişimi geçerlidir.
- ⇒ Tüm piyasalarda tam rekabet vardır.
- ⇒ Modellerde hükümet ve dış ticaret kısıtlaması yoktur.
- ⇒ Taşıma giderleri sıfırdır.

⇒ Ekonomi tam istihdamda dengededir.

Bu varsayımlardan hareketle klasik iktisatçıların dış ticaret teorileri incelenmiştir.

1.1.3.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Smith 1776 yılında yayımladığı "Ulusların Zenginliği" kitabında dış ticaret teorisini Mutlak Üstünlükler Teorisi (Theory of Absolute Advantages) ile açıklamaktadır. Uluslararası uzmanlaşmanın ve serbest ticaretin yararını vurgulayan bu teoriye göre, bir ülke diğer ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç ederek yüksek maliyetle ürettiği malları dış ülkeden ithal etmelidir. Böylece her iki ülkede dış ticaretten kazançlı çıkacaktır. Smith bu konuyu "Eğer yabancı bir ülke bize bir malı üretebileceğimizden daha ucuza arz ediyorsa, onu biraz avantajlı olduğumuz bir biçimde çalıştırdığımız endüstrimizin üretiminin bir bölümü karşılığında ondan almak daha iyidir" ifadesiyle eserinde açıklamaktadır.

Tablo 1: Mutlak Üstünlükler Teorisi

Ülke	A Malı	B Malı
Amerika	50 birim	30 birim
Almanya	20 birim	80 birim

Kaynak: SEYİDOĞLU (2007:25)

Tablo-1'de bir malın değeri, maliyeti, o mala verilen emek değeriyle ölçülmüştür. Tablo 1'de bir işçinin bir günde bir birim emek kullanarak kaç birim üretim yapabileceğini göstermektedir. Bir günde üretilen birim ne kadar çok olursa bu emeğin o kadar verimli olduğunu göstermektedir. Emeğin verimliliğinin artması maliyetlerin azaldığına, verimliliğin azalması ise maliyetlerin artmasına neden olmaktadır.

Tablo 1'deki örneğe göre Almanya B malının, Amerika ise A malının üretiminde uzmanıdır, çünkü söz konusu ülkeler bu malları daha ucuza üretebildiklerinden emeğin verimliliği bu mallarda daha yüksektir. Buradan

hareketle üretimde üstün olunan ürünlerin ticaretinde karşılıklı kazancın ve karlılığın olduğu bir ticaret yapılabilecektir. Almanya Amerika'dan 50 birimlik A malı talep ederek bunun karşılığında 30 birimden fazla B malı ihracı teklif etse veya Amerika Almanya'ya 80 birimlik B malı talep ederek karşılığında 20 birimden fazla A malı A malı ihracı teklif etse iki ülkede bunu kazançlı bulacaktır. Burada temel ilke birim emek başına üretimin miktarlarının farklı olmasıdır (Seyidoğlu, 2007:25).

Uluslararası ticaretin yapılmasının gereğini bilimsel açıdan açıklamada başlangıcı yapan Mutlak Üstünlükler Teorisidir. Fakat uluslararası ticaretin tamamını açıklamaya yeterli görülmemektedir. Çünkü bir ülke bütün ürünlerin üretiminde üstünse dış ticaret nasıl yapılmalıdır? sorusunu cevaplayamamaktadır. Tablo-1 deki örnekte Almanya her iki malın üretiminde üstün olsaydı bu teoriye göre dış ticaret yapılamayacaktı. Burada üretim maliyetlerinde mutlak değil göreceli üstünlüğe bakılması gerektiği savunulmuştur. Bu konuda uluslararası ticareti daha kapsayıcı ve açıklayıcı bir teori zeminine oturtan David Ricardo (1817) olmuştur.

1.1.3.2 Mukayeseli Üstünlükler Teorisi

Ricardo, dış ticaretle ilgili teorisini Smith'den 30 yıl sonra 1817 yılında yayınladığı "On the Principles of Political Economy and Taxation" adlı ünlü eserinde ortaya koymuştur. Serbest dış ticaretten yana olan Ricardo bir ürünün üretiminde uzmanlaşılmasından ve ucuza üretilmesinden çok başka ülkelerle olan göreceli durumu incelemiştir. Ülkeler üretimde mutlak olarak üstün oldukları malları değil mukayeseli olarak üstün oldukları malları üretmeli ve ihracatını yapmalıdır. Mukayeseli olarak üstünlüğü az olan malları ise ithal etmelidir. Bu sayede her iki ülke karşılıklı kazanç sağlamış olacaktır.

Ricardo'ya göre önemli olan bir malı ucuza üretme ve mutlak üstünlüğe sahip olma değil, diğer ülkeye göre o ürünün üretiminde üstünlüğün derecesidir. Böylece göreceli olarak üretimde üstün olunan malda uzmanlaşma mukayeseli üstünlüğü oluşturur. Mukayeseli üstünlük ülkelere, daha yüksek verimli olduğu malları üretirken daha az verimli olduğu malları üretmede kullanılan kaynağın aktarılmasını sağlar. Bu kaynak aktarımı kaynağın

tasarruflu kullanılmasını sağlar. Bu ilke sadece bir malda göreceli olarak verim düşüklüğü olan ülkeler için değil bütün mallarda göreceli olarak verim düşüklüğü olan ülkeler için de geçerlidir. Çünkü görece olarak en verimsiz olduğu malı üretmesi de o ülkenin kaynaklarının israf olmasına neden olacaktır. Bu ülkede de en verimsiz olunan mallar ithal edilmeli kaynaklar daha verimli olunan üretim alanlarına kaydırılmalıdır.

Mukayeseli üstünlükler teorisi aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır (Ünsal, 2005:21-22):

1. Tek üretim faktörü emektir.
2. Tam istihdam koşulları geçerlidir.
3. Emek homojendir, sektörler arasında tam hareketlidir.
4. Emeğin uluslararası hareketliliği sıfırdır.
5. Her ülkede mal ve faktör piyasalarında tam rekabet vardır.
6. Teknoloji düzeyi her ülkede farklıdır.
7. Ülkeler arası ulaşım giderleri yoktur.
8. Serbest ticaret geçerlidir.

Ricardo'nun kendisine ait olan örnekte İngiltere ve Portekiz de üretimi yapılan şarap ve kumaşın üretim miktarları verilmiştir.

Tablo 2: Bir İşgünü ile Üretilebilen Mal Miktarları

Ülke	Kumaş(Mt)	Şarap(lt)
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

Kaynak: Ricardo (1817:85-98)

Tablo-2'ye göre İngiltere her iki malda da bir günde daha fazla ürün üretebilmektedir, üretimde üstündür. Çünkü İngiltere emek faktörü açısından şarap ve kumaşı daha ucuza üretebilmektedir. Mutlak Üstünlük Teorisine göre değerlendirdiğimizde İngiltere her iki mal üretiminde üstün olduğu için dış ticaret yapılmamalıdır. Fakat Mukayeseli Üstünlükler Teorisine göre her iki ülke dış ticaretten kazançlı çıkabilmektedir.

İngiltere'nin kumaş üretiminde üstünlüğü sekiz kat, şarap üretiminde üstünlüğü ise iki kattır. İngiltere daha üstün olduğu kumaşı üretmeli şarabı ithal etmeli, Portekiz ise kumaş üretiminden vazgeçip şarap üretmeli kumaşı ithal etmelidir. Yine bu sayede İngiltere kumaş üretiminde, Portekiz ise şarap üretiminde uzmanlaşır ve her iki ülke dış ticaretten kazançlı çıkar. Burada ön koşul ülkelerde yurtiçi üretim maliyetlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Örnekten hareketle kumaşın göreceli fiyatları; İngiltere'de bir birim kumaş yarım birim şaraba, Portekiz'de bir birim kumaş iki birim şaraba eşittir. Göreceli maliyet açısından İngiltere'de bir birim kumaş Portekizden daha ucuz olduğu görülmektedir.

Ricardo'nun modelinde bazı eksik yönler bulunduğu kabul edilmektedir. Üretim faktörü olarak sadece emekten söz edilmiş sermaye, doğal kaynak ve girişimcilikten söz edilmemiştir. Emeğin verimliliğinde de ülkeler arasındaki farklılık açıklanmamıştır. Ülkeler arasında emek hareketsiz değildir. Sabit maliyet ve uzmanlaşmaya dayanır. İthalata rakip mal üretiminden bahsedilmemektedir. Statik bir modeldir, geleceğe yönelik dinamik yönler ele alınmamıştır. Bir malın üretimindeki bütün aşamaların bir yerde olacağı kabul

edilmiş farklı ülkelerde üretimin yapılabileceğine değinilmemiştir. Arz yönlü bir modeldir talep koşulları göz ününe alınmamıştır (Kutlu, 2013:11).

1.1.3.3 Talep ve Dış Ticaret Hadleri

John Stuart Mill (1806) dış ticarete talep koşullarına değinen ilk kişidir. Mill taleple dış ticaret hadlerinin nasıl ve hangi düzeyde oluşacağını açıklamaya çalışmıştır. Bir ülkenin talebi, kendi malından vereceği miktara karşı diğer ülkeden talep ettiği miktarla ölçülür. Yani talep, yabancı mal karşılığında teklif edilen ulusal mal miktarına eşittir. Yabancı mala olan talep ne kadar azsa teklif edilen ulusal malda o kadar azdır. Mill(1806)'e göre gelişmiş ülkeler gelişmemiş ülkelere daha fazla üretim için mal talep edeceğinden gelişmemiş ülkeler daha kazançlı olacaktır. Ayrıca ihracat yapan ülke üretime teknolojiyi de eklerse verimliliğini artıracak ve daha ucuza üretim yapacaktır. Hangi ülkenin malı çok talep görüyorsa, dış ticaret hadleri o ülkenin lehine olacaktır (Ünay, 1997: 423).

1.2. Neo-Klasik İktisatta Dış Ticaret

Neo-Klasik iktisatın dış ticaret teorisine en önemli katkısı "Fırsat Maliyeti ve Faktör Donatımı Teorileri" olmuştur.

1.2.1. Fırsat Maliyeti Teorisi

Klasiklerin emek-değer teorisiyle eleştirilmelerinin ardından Neoklasik İktisatçılar sermaye, doğal kaynak ve girişimciyi de içeren fırsat maliyeti kavramını ortaya koymuşlardır. Bu kavramla Mukayeseli Üstünlükler Teorisinde bir eksiklik giderilmiştir. Dış ticarete fırsat maliyeti kavramını ilk kez Gottfried Haberler(1936) ortaya koymuştur. Bir malın fırsat maliyeti, o malın üretimini bir birim artırmak için başka bir malın üretiminden vazgeçilmesi için gereken kaynak miktarına eşittir. Bu teoride kaynakların tam çalışma düzeyinde olduğu kabul edilmektedir. Boşta kaynak olmadığı için üretimi artırmada ihtiyaç duyulan kaynak farklı bir endüstriden çekilerek karşılanacaktır. Eğer boş duran bir kaynak olsaydı o zamanda fırsat maliyeti sıfır olacaktı. Haberler'e göre üretim sürecine bütün faktörler katıldığı için bunların her birinin verimliliğini kıyaslamak yerine üretim maliyeti ve fırsat maliyeti ile karşılaştırmalı üstünlükler açıklanabilir. Fırsat maliyetinde bir birim malın üretim maliyeti, üretimde kullanılan kaynakların toplamına eşittir. Fakat

bunları toplamak yerine her birinin parasal değerleri kullanılmalıdır (Haberler, 1961:11).

1.2.2.Faktör Donatımı Teorisi

Mukayeseli üstünlüklerde ülkelerin karlı dış ticaret yapabilmeleri için yurtiçi üretim maliyetleri farklı olmalıdır. Teoride dış ticaretin ulusların yurtiçindeki üretim maliyetlerindeki farklılıklardan yararlanarak yapıldığı söylenmiş fakat üretim maliyetlerindeki farklılığı oluşturan "uluslararası emek verimliliğine" değinilmemiştir. Uluslararası emek verimliliğindeki farkı meydana getiren etmenleri incelemek üzere ilk çalışmayı İsveçli iktisatçı Eli Hecksher(1789) ortaya koymuştur. 1919 da yayımladığı makaledeki çalışması "faktör oranları teorisi" olarak geçmektedir. Yine bu çalışma üzerine ilerleyen yıllarda öğrencisi olan Bertel Ohlin(1930) tarafından da bir makale yayınlanmıştır. Bu çalışmalar daha sonra "Faktör Donatımı Teorisi veya Heckscher-Ohlin Teorisi" olarak anılmıştır (Öztürk, 2012:25).

Bu teoriye göre; bir ülke sahip olduğu üretim faktörlerinden hangisine daha yoğun sahipse, o üretim faktörünü kullanmayı gerektiren mallarda üretim yapmalıdır. Bu sayede yoğun olan faktörle üretilen mallar daha ucuza üretilir ve o alanda mukayeseli üstünlük elde edilir. Bu teori iki temel varsayımı içermektedir. İlki, ülkelerin faktör donatımları farklıdır, bir ülke emek diğeri sermaye açısından yoğundur. İkincisi ise mallar faktör yoğunluğu kullanım açısından farklılık içerir. Bazı mallar üretimde emeğe, bazı mallar ise sermayeye daha çok ihtiyaç duyar. Bu mallara sermaye-yoğun veya emek-yoğun mallar denilmektedir.

Faktör donatımı fiziki ve ekonomik olarak ele alınır. Fiziki faktör donatımı bir ülkenin sermaye stoku/emek stoku'nun bulunmasıyla ortaya çıkar. İki ülke karşılaştırılırken de ülkelerin sahip oldukları oranlara bakılır. Hangi ülkenin faktör sermaye/emek oranı büyükse o ülke sermaye açısından zengin sayılır. Ekonomik olarak ele alınırken de faktörlerin fiyat oranları kullanılmaktadır. İki ülkenin faktör fiyatları göreceli olarak değerlendirilip faktör donatımı konusunda bir neticeye varılır. Hangi ülke bir faktöre göreceli olarak yoğun biçimde sahipse o ülke deki faktör fiyatı daha ucuzdur. Bunun tespiti için

faiz/ücret (sermayenin fiyatı/emeğin fiyatı) oranı kullanılır (İşgüden ve Akyüz, 1998:32-33).

Teorinin aksine gerçekte farklı durumlar ortaya çıkabilir. Bir ülkede insanlar faktörü yoğun olan mala yönelir ve talep fazlalaşırsa faktör donatımı ekonomik anlamda tersine döner ve faktörün fiyatı pahalalanır. Yine bir ülkede sermaye çok olmasına rağmen faiz oranları göreceli olarak yüksekse sermaye yoğun mallar pahalı olarak elde edilir. Bu tür mallar ithal edilip emek yoğun mallar ihraç edilebilir. Ya da tam tersi emek çok olmasına rağmen ücretler yüksek olup emek yoğun mallar ithal edilebilir. Burada faktör fiyatlarının teoriye ters hareket etmesinin nedeni talep fazlalığı veya hükümet müdahalesidir.

Faktör Donatımı Teorisinden, Faktör Fiyatları Eşitliği, Stolper-Samuelson ve Rybczynski Teoremi olmak üzere üç önemli teori elde edilmiştir.

1.2.3.Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi

Heckscher-Ohlin'in yayımladıkları makalelerden uluslararası ticarete serbest mal dolaşımı neticesinde faktör fiyatlarının eşitlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu giderken teorinin varsayımları:

- Ulaşım giderlerinin sıfır olduğu,
- Tam rekabetin olduğu,
- Ülkelerin benzer teknoloji kullandığıdır.

Bu teoride ülkeler yoğun olan faktöre bağlı mallarda uzmanlaşmaya ve üretmeye başlarlar. Kaynaklarını, uzmanlaştığı alana aktarması sonrasında faktörlerin çekildiği sektörlerdeki üretim azalır. Örneğin motor sermaye yoğun, tekstil emek yoğun bir sektördür. Motor üretiminin kısılması sonrasında ortaya çıkan iş gücü tekstil üretiminde çalışabilmektedir. Sermaye faktörünün tekstil sektöründe istihdam imkanı daha azdır. Tekstil sektörüne yoğunlaşılması sonucu iş gücü talebi bu sektörde hızla yükselirken sermaye talebi daha kısıtlı artar. Üretimin yapısındaki bu değişiklik faktör fiyatlarında değişmesine yol

açar. Faiz düşerken ücretler artar. Üretim yapısını motor üretime aktaran bir ülkede ise motor üretimini arttırmak için sermaye talebi artacaktır. Tekstil sektöründe çalışan iş gücünün motor üretime kayması kolay olmadığı için iş gücü talebi azalır. Burada ise sermayeye göre iş gücü fiyatı düşer. Biri sermaye yoğun diğeri emek yoğun faktörlere sahip olan, motor ve tekstil üreten iki ülke, uzmanlaşma ve faktör yoğunluğuna göre yaptıkları üretimle dış ticaret yaparlar ve serbest dış ticaretin etkisiyle ülkeler arasındaki faktör fiyatları eşitlenir (Utkulu, 2005:4).

1.2.4.Stolper-Samuelson Teorisi

Stolper (1912)-Samuelson (1915) daha önce Heckscher-Ohlin'in yaptığı çalışmaları genişletmiş, uluslararası ticaretle üretim faktörlerinin reel gelir üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu incelemede serbest dış ticaret uygulaması esnasında korumacılık ve gümrük tarifelerinin reel gelire etkisine değinmişlerdir. Sermaye yoğun mal üreten bir ülke emek yoğun bir mal ithal ettiğinde gümrük tarifesi uygulamasıyla iç piyasada aynı malın tüketici ve üreticiler açısından fiyatının artmasına neden olur. İthal mala konulan tarife sonucu iç piyasada aynı malın üretimi artar. Bu esnada emek yoğun sektörde iş gücüne ihtiyaç duyulur ve iş gücü talebi artar. Bu nedenle artan iş gücü talebi ücretlerin yükselmesini ve gelirin artmasını sağlar. Neticede malı ithal eden ülkedeki kişilerin reel ücreti artar. Gümrük tarifeleri ithalata rakip olan sektörlerde çalışan iş gücünün yararına işlemiş olur. Fakat burada sermaye yoğun ülkede yapılan bu tarife uygulamasının olumsuz etkileride bulunmaktadır. Sermaye yoğun olarak ihracata yönelik üretim yaptığı için bu sektörde çalışan iş gücü emek yoğun sektördeki talep artışına bağlı olan ücret artışı nedeniyle sektör değiştirir. Sermaye yoğun sektörde üretim azalır. Gümrük tarifesinin bu etkisi sonucu uluslararası uzmanlaşmadan uzaklaşmış olur. Korumacılık iş gücü lehine ücretleri artırırken ihracatın azalmasıyla ulusal gelirin azalmasına yol açabilir (Aslan ve Terzi, 2006).

1.2.5.Rybczynski Teorisi

Rybczynski (1955) üretim faktörlerinden birisinin miktarının artması sonucunda artan faktöre bağlı malın üretiminin artışıyla ilgilenmiştir. Bir faktörün miktarı artarsa kaynaklar o faktöre bağlı üretime yöneltilir, böylece

diğer faktörlere bağlı sektörlerdeki üretim daralır. Örneğin, Türkiyede emek-yoğun mal olarak tekstil, sermaye yoğun mal olarak motor üretildiğini kabul edersek; emek stokunun artması tekstil üretimini artıracaktır. Tekstil sektöründeki genişlemeye paralel olarak sermaye ihtiyacı da artacaktır. Artan sermaye ihtiyacı motor üretminden çekileceği için motor üretiminde azalma olacaktır. Emek ve sermayenin eşanlı olarak artması ise ülkenin üretim imkanlarının artması anlamına gelmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:200).

1.2.6. Leontief Paradoksu

Leontief (1947) Harvard Üniversitesinde yaptığı çalışmada Heckscher-Ohlinin çalışmasını test etmiştir. Bu çalışmada Amerikanın ticari verileri ve faktör donatımını kullanmıştır. Heckscher-Ohlin teoremine göre Amerika sermaye yoğun mallar üreten ve ihraç eden bir ülkedir. Leontief’de ihracat sektörünün ithalat sektörüne göre daha çok sermaye yoğun mallar üreteceği kanısıyla çalışmaya başlamıştır. Fakat sonuçta Amerikanın emek yoğun mal ihraç edip sermaye yoğun mal ithal ettiği tespit edilmiştir. Leontief beklenen ve ulaşılan sonuç arasındaki farkı açıklamak üzere emeğin verimliliği üzerinde durmuştur. Emek yoğun mal üreten başka bir ülkedeki aynı sektörde çalışan işçiler aynı sermaye araçlarına sahip olsalarda Amerika’daki işçilerin emek verimliliği daha yüksektir.

1.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Yukarıda açıklanan klasik dış ticaret teorileri, uluslararası ticareti açıklamada teorik olarak önemli bilgiler sağlamış olsa da günümüzde yapılan dış ticaret tam olarak dış ticareti anlamamıza yetmemektedir. Örneğin aynı ürünü üreten veya faktör donatımları benzer olan ülkelerin neden karşılıklı ticaret yaptığını anlamak için yeni teorilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu teoriler aşığıda açıklanmaya çalışılmıştır.

1.3.1. Nitelikli İşgücü Teoremi

Keesing ve Kenen (1965) tarafından yapılan çalışmayla sanayileşmiş ülkeler arasında dış ticaretin önemli bir kısmını oluşturan sanayi mallarıyla yapılan ticaretin nitelikli iş gücünden kaynaklandığı ortaya konulmuştur. Bu teoremde nitelikli iş gücüne sahip ülkeler nitelikli iş gücü yoğun olan malların üretiminde uzmanlaşmayı tercih ederler. Benzer şekilde bir ülke, niteliksiz iş gücüne

sahipse niteliksiz iş gücüne bağlı mallar üreterek de mukayeseli üstünlüğe sahip olabilir. Nitelikli iş gücüne sahip olmak ve iş gücünün değişime uğraması için eğitim, hizmet içi eğitim ve yaparak öğrenme kullanılır. Burada donatılan beşeri sermaye gücünün dış ticarete etkisi incelenmiştir (Temel, 2016:3).

Keesing dış ticaret üzerinde etkisi olan endüstrilerdeki meslekleri gruplara ayırarak çalışma yapmıştır. Bu meslek gruplarını (Kaymakçı, 2007:19):

- 1.Bilim adamı ve mühendisler,
 - 2.Teknisyenler ve teknik ressamlar,
 - 3.Yöneticiler,
 - 4.Memurlar, satış ve hizmet işçileri,
 - 5.Makinistler, elektrikçiler ve küçük alet yapanlar,
 - 6.Diğer el becerisine sahip nitelikli işçiler,
 - 7.Diğer ustalık gerektiren meslekler,
 - 8.Yarı nitelikli ve niteliksiz işçiler,
- olarak ayırmıştır.

İhracat ve ithalatta kullanılan nitelikli işgüçlerinin katsayılarını elde etmiştir. Bu meslek grupları ve katsayıları sanayileşmiş ülke olan ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Japonya'nın dış ticaret rakamları üzerinde uygulamıştır. Sonuçta bu ülkeler Keesing'in ayırdığı meslek gruplarının tamamında net ihracatçı konumunda oldukları tespit edilmiştir. Yine birçok endüstri ülkesinde yaptığı çalışmada ülkelerin ihracatının nitelikli iş gücü yoğun endüstrilerden yapıldığını elde etmiştir. Bu nedenle nitelikli iş gücü uluslararası ticareti açıklamada farklı bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

1.3.2. Teknoloji Açığı Teoremi

Faktör donatımı teorisi teknolojiyi sabit varsayarak modeli statik bir yapıda incelemiştir. Fakat Posner 1961 yılında teknoloji gibi dinamik faktörleri ele alarak dış ticareti tekrar teknoloji açığı teoremi ile ortaya koydu. Posner'e göre sanayileşmiş bir ülke de dış ticaretin büyük bir bölümü icat ve yenilik süreciyle ortaya konulan mala dayalıdır. Yeni bir malın ortaya konması fikrini yenilikçi firmalar oluşturur ve patent hakkıyla yeni ürüne sahip çıkmaya çalışırlar.

Patent hakkıyla yeni ürünün izinsiz üretimi engellenir ve monopolcü bir firma ortaya çıkar. Böylece yeni bir mal üreten ülke o malın ilk ihracatçısı konumunda olur. Fakat monopol olma durumu ürünün telif hakları ve patent süresinin dolmasıyla sona erer. Dış ticaret neticesinde ürünü elde eden ülkelerde ürün taklit edilmeye başlanır. Taklit eden ülkede emek faktörü ucuz ve ilgili mala bağlı doğal kaynak bolsa o ülke ihracatçı konumuna gelebilir. Bu durumda malın ilk ihracatçısı ithalatçı ülke konumuna geçer ve ürünü ithal etmek durumunda kalır. Örneğin dokuma sanayinin gelişmesiyle İngiltere dokuma sektöründe ihracatçı bir ülke olmasına karşın az gelişmiş ülkelerin dokuma sektöründe gelişme kaydetmesi ve benzer ürünleri daha ucuza üretmesi sonucunda İngiltere'nin üretimi azalmış ve bu sektörde ithalat da yapan bir ülke konumuna gelmiştir (Deviren, 2004:2).

Teknolojiye sahip olmak için icat ve yeniliğin ortaya çıkmasını ise AR-GE faaliyetleri sağlamaktadır. Bunun içinse bir ülkede AR-GE'ye yapılan harcamalar önemli yer tutmaktadır. Teknolojiye sahip ülkelerin AR-GE harcamalarına bakacak olursak dünyadaki toplam harcamanın Kuzey Amerika % 34'ünü, Güney Amerika % 2'sini, Avrupa % 25'ini, Orta Doğu % 2'sini, Afrika % 1, Orta Asya % 3, Güney Asya % 3, Doğu ve Güney Doğu Asya % 29, Avustralya ve Okyanusya2'sini oluşturmaktadır. Buradan hareketle teknolojiye sahip ülkelerin bulunduğu bölgelerde daha çok AR-GE yatırımı yapıldığı ortadadır (<http://data.worldbank.org>).

1.3.3. Ürün Dönemleri Teoremi

Ürün dönemleri teorisi 1966' da Vernon tarafından ortaya konulmuştur. Bu teoriye göre her ürünün üretiminden sonra piyasaya giriş, büyüme, olgunluk, düşüş dönemleri vardır. İlk aşamada mal icat edilme aşamasıdır. Malın üretiminden sonra, geri bildirimlerde sorunların giderilmesi için, iç piyasada yakın çevrede satışa başlanır. Sorunlar giderildikten sonra üretim hızlandırılır ve iç piyasadaki tüketim miktarı karşılandıktan sonra ihracata da başlanır. İhracata başlama aynı zamanda taklitçi ülkelerin ithalata başlama zamanıdır. Dış talebin artışıyla üretim daha çok arttığı için üretimde kullanılan teknoloji standartlaşır. Lisans sahibi firma üçüncü aşamada teknoloji lisansı dağıtmaya başlar ve kendisinde maliyeti düşürebilecekse üretimi başka ülkelere

kaydırabilir. Çünkü üretimin standartlaşması AR-GE harcamalarını durdurmuş, mühendis ihtiyacını azaltmıştır. Lisansı alan ülkelerde üçüncü aşamada üretime başlarlar. Üretim maliyetleri daha düşük olan bu ülkeler kendi iç piyasasında tüketim miktarını karşıladıktan sonra dördüncü aşamada ihracata başlarlar. Bu aşamada yenilikçi ülkenin ihracatı piyasaya yeni ülkelerin de girmesiyle azalır. Yenilikçi ülke iç talebi ithalatla karşılamaya başlaması beşinci aşamaya geçiştir. Bu aşamada artık lisans sınırlaması kalkar, üretim birçok ülkeye yayılır. İlk üretici olan yenilikçi ülke iç piyasada da rekabet edemedikçe üretimi hızla azalır. Zaten bu aşamada yeni mal için arge çalışmaları çoktan başlamıştır (Kutlu, 2009:34-35).

1.3.4. Tercihlerde Benzerlik Teoremi

Staffan Burenstam Linder'in 1961 de ortaya koyduğu Tercihlerde Benzerlik Teorisi, homojen olmayan sanayi ürünlerinin uluslararası ticaretini zevk ve tercihlerin benzerliğine bağlamaktadır. Teoremde mamul malların ticaretin talep yapısı üzerinde durulmakta ve mamul mallardaki ticaret tercihlerle açıklamaya çalışılmıştır. Hareket noktası gelir dağılımı ve kişi başına düşen gelir seviyesi olmuştur. Gelir dağılımı zevk ve tercihlerin satın alma gücüyle desteklenmesi halinde etkili hale gelecektir. Burada talep kişi başına gelire bağlı olduğu için gelir düzeyi benzer ülkeler benzer talep yapısına sahip olacaklardır. Firmalar tüketici zevk ve tercihini daha çok yansıtan kısaca talebi çok piyasası geniş olan ürünlerin üretimini yapacaklardır. Linder burada üretim faktörleriyle değil tüketici tercihi ve gelir seviyesi farklılığının az olmasıyla ilgilenmiştir (Erlat, 2012:98).

1.3.5. Ölçek Ekonomileri Teoremi

Ekonomik koşulları aynı olan ülkelerin birbiriyle yaptığı ticareti ölçek ekonomilerine dayanarak açıklayan teoridir. Temel varsayım maliyetlerin üretim ölçeğine göre artan getiri sağladığıdır. Ortalama maliyetin azalma etkisi büyük ölçekli firmaların üretimiyle sağlanmaktadır. Buna bağlı olarak küçük ölçekli firmalarında üretimi azalır, çok sayıda küçük üretici yerine az sayıda büyük üretici oluşur. Ölçek ekonomileri firmalar için içsel veya dışsal olarak ortaya çıkmış olabilir.

Ölçek ekonomisi firmaların üretim kapasitesini arttırması veya üretimde uzmanlaşması gibi firmanın kendisinden kaynaklanan avantajlardır. Bu tür firmalar üretimini artırarak küçük firmalardan daha avantajlı duruma geçerler. Küçük firmalar rekabet gücünü kaybeder. Firmanın kendisi değilde, bulunduğu endüstride üretimin genişlemesi sonucu ortalama maliyet düşüyorsa dışsal nitelikli ölçek ekonomisi oluşur. Genişleyen endüstride nitelikli iş gücü veya etkin kaynak artışı sayesinde ortalama maliyetler azalır. Ölçek ekonomisiyle üretim yapmak dış ticarete de önemlidir. Ülkeler ölçek ekonomisiyle üretip uzmanlaşabileceği bir kaç endüstriye yoğunlaşırlar ve bunun dışında ihtiyaç duyduğu diğer malları ithal ederler. Böylece firmalar tüketiciler tarafından en çok tercih edilen ürünlerin üretimine yoğunlaşır, azınlık tarafından tercih edilen malları ithal ederler (Seyidoğlu, 2007:106-107).

1.3.6. Monopolcü Rekabet Teoremi

Monopolcü rekabet teorisi monopolcü rekabet piyasaları, ürün farklılaştırması, ölçeğe göre azalan maliyet-artan getiriyi inceler. Monopolcü rekabet piyasalarında fiyatın belirleyicisi firmalardır. Sanayi mallarının endüstri içi ticareti ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomisi ile açıklanmaktadır. Ülkeler bir malın hem ihracatçısı hem ithalatçısı olabilmektedir.

Monopolcü rekabet teorisi fiyat rekabeti ve ürün farklılaştırmasına dayanmaktadır. Fiyat rekabetinde her firma karı maksimize etmek için diğer firmaların fiyatlarını da göz önüne alarak bir fiyat belirlemektedir. Aynı zamanda firmalar, rakip firmaların mallarına ya da piyasaya yeni girecek firmaların mallarına ikame olmaması için ürün farklılaştırmasına yapmaktadırlar. Ürünleri kalite, model, reklam ve marka yönünden farklılaştırmaktadırlar. Böylece her firma farklılaştırdığı mal üzerinde monopolcü bir firma gibi davranabilmektedir (Yılmaz ve Özken, 2012:44).

Monopolcü rekabeti açıklayan diğer bir unsur ölçek ekonomisidir. İçsel ölçek ekonomileri ile dar bir ürün yelpazesinde uzmanlaşan firmalar ortalama maliyetlerini azaltarak farklılaştırılmış malları üretir ve üretmediği malları ithal eder.

1.4. Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, devletin dış ticaretini düzenlemeye yönelik uygulamalardır. Genel hatlarıyla ihracatı teşvik etmek veya ithalatı kısıtlamak amacıyla yönelik olarak uygulanan politikalar dolaylı olarak ülkenin diğer makroekonomik parametrelerini de etkiler. Örneğin ithalatın kısılması olarak belirlenen dış ticaret politikası yerli üretimin artmasını teşvik edeceğinden işsizlik sorunu azaltmaya yardımcı olabilir. Benzer şekilde ihracata verilen teşvikler, dış ödemeler dengesinde iyileşme sağlayabilir. Burada amaç (Arslan, 2014:46-49);

- Kendi kendine yetebilecek sektörlerle sahip olma,
- Ekonomik refah ve kalkınma,
- Ekonomik korunma,
- Tam istihdam sağlamaya çalışma,
- Piyasa aksaklıklarının giderilmesi,
- Kalkınmanın finansmanı için gerekli kamu gelirlerini sağlama,
- Ödemeler dengesinde cari açığı kontrol ederek dengenin sağlanmasıdır.

Bu amaçları yerine getirilirken kullanılan araçlar gümrük tarifeleri, tarife dışı araçlar olan miktar kısıtlamaları, tarife benzeri faktörler, görünmez engeller, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve ihracatın özendirilmesidir.

Dış ticaret politikalarına geçmeden önce serbest ve korumacı dış ticareti incelemek gerekmektedir.

1.4.1. Dış Ticarete Serbestlik ve Korumacılık Argümanı

Birçok ülkenin ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri ve modern yaşam standardı için gerekli olan maddelerin karşılanmasında kendi kendisine yetmediği ortadadır. Bu bakımdan ülkeler günümüzde dış ticareti refah seviyelerini yükseltmek için bir araç olarak görmektedirler. Fakat dış ticaretle mal ve hizmet tedariki yaparken sınırsız bir dış ticaret serbestisi uygulayan ülke bulunmamaktadır. Bunun için dış ticaretin uygulanmasında ülkelerin ekonomik ve politik kararları önemli rol oynamaktadır. Uygulamada ülkeler ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri dış ticaretle karşılarken sahip olduğu kaynakları serbest ticaretle pozitif kazançlı bir şekilde kullanacaklar mıdır? yoksa bu kaynakları kullanırken korumacı bir dış ticaret politikası mı izleyeceklerdir? sorularının cevabı için farklı nedenler bulunmaktadır.

Sanayi Devrimi'nin meydana gelmesi ve gelişimi sonrası temel sorun üretilen mallara pazar bulmak olmuştur. Bu aşamada uluslararası pazarlarda ticaret yapabilmek için serbest bir dış ticaret görüşüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu aşamada Smith ve Ricardo tarafından serbest ticaret görüşü ortaya konulmuş ve ülkelere sağladığı yararlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Adam Smith serbest ticareti:

“ Bir ülkenin belirli malların üretiminde diğeri karşısında doğal üstünlüğü o kadar büyük olabilir ki, bütün dünya onlarla mücadeleye girmenin ne kadar boş bir iş olduğunu kabul eder. Seralar, sıcak yataklar ve sıcak duvarlarda İskoçyada çok iyi üzüm yetiştirilebilir ve bu üzümlerle yabancı ülkelere satın alınan şaraplar kadar iyi şaraplar otuz kat pahalıya üretilebilir. İskoçya'da bugondi şarabı üretimini teşvik etmek için tüm yabancı şarapların ithalatını yasaklamak doğru olur mu? Bir malın yabancı ülkeden satın alınması yerine bu malın eşit miktarının otuz kat fazla ülke sermayesi ve sanayisi kullanılarak üretilmesi ne kadar anlamsız ise, bu kadar göze batacak biçimde olmasa da, her iksisinin de otuzda biri hatta üçyüzde biri kadarının dahi aynı biçimde kullanmakla o kadar sağlamdır. Bir ülkenin diğeri karşısında sahip olduğu üstünlüklerin ne kadarının sonradan kazanılmış olduğu, bu açıdan hiçbir öneme sahip değildir. Bir ülke bir malın üretiminde bu üstünlüklere sahip olduğu ve diğeri de bu malı istediği sürece, ikincisinin bunları yapmak

yerine birincisinden satın alması daima daha avantajlı olacaktır” (Smith, 1948:573-576).

şeklinde açıklamıştır. Burada Smith her iki ülkenin de kazançlı çıkabileceği pozitif dış ticaret düşüncesini ortaya koymuştur. Smith ayrıca serbest dış ticaret uygulansa dahi bazı alanlarda devletin müdahale ederek korumacı olması gerektiğini söylemiştir. Bu alanlar (Ünsal, 2005:16):

1. Ulusal güvenlik açısından sektörün korunma gereksinimi,
2. Yurt içinde üretilen ürünlerin vergilendirilmesidir.

Serbest ticaretin yararları:

- Üretim ve kaynak açığını karşılama,
- İç piyasadaki ürün fazlasına pazar sağlama,
- Geniş bir piyasa hacmi ve ölçek ekonomisi yaratma,
- İç piyasa talebini genişletme,
- Rekabet ve ekonomik dinamizm olarak açıklanmıştır.

Korumacı görüşün ilk nüveleri Merkantilistler tarafından ortaya konulmuş ve bu görüşü uygulayan devletlerde olmuştur. Merkantilistler korumacı bir dış ticaret uygulaması ile maden zenginliğini artırmayı amaçlamışlardır. Devam eden yıllarda serbest ticaret görüşü ve uygulaması ortaya çıksa da yine serbest ticaret görüşüne karşı olan, serbest ticaretin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere zarar verdiğini söyleyen görüşler ortaya çıkmıştır. Serbest ticarete yönelik en önemli eleştiriler Frederic List ve Alexander Hamilton tarafından gelmiştir. Bu yaklaşımlara göre sanayileşmiş ülkeler varken serbest ticaret koşulları altında az gelişmiş ülkelerin gelişme imkanı yoktur. Bu bağlamda korumacı dış ticaret görüşünü savunan görüşler devam etmektedir (Öztürk, 2012:206).

List 1841 yılında yazdığı "Das Nationale System de Politischen Ökonomie" adlı eserinde koruyuculuk politikasının kuramını kurmuştur. List serbest ticaret düşüncesinin tek taraflı İngiltere'nin çıkarına hizmet edeceğini söyleyerek serbest ticareti eleştirmektedir. Ona göre en ideal en ideal ekonomik durum sanayileşmeden geçmektedir. Sanayileşme içinse üretim kesimleri arasında sanayi ve tarımın dengesinin kurulması devlete düşmektedir. Devlet sanayinin kurulmasına nasıl yardımcı olur? Sorusuna cevaplarken List, devlet müdahale etmez ve serbest ticareti savunursa eski sanayi ülkelerinin sahip olduğu monopol devam edecek ve sanayileşmiş ülkeler varken genç ülkelerde sanayinin gelişmesine imkan olmayacaktır. Bu noktada devlet korumacı bir politika ile genç sanayilerin kurulması ve korunmasına yardımcı olmalıdır. Fakat bu korumacılık geçici olmalıdır. Korumacılık genç sanayinin yabancılarla rekabet edebilecek noktaya gelmesine kadar devam etmelidir (Yılmaz, 2014:113-114).

Korumacı dış ticareti uygulamanında nedenleri bulunmaktadır. Bunlar (Kaymakçı, 2007: 47-50):

- Döviz rezervlerinin korunması ve ödeme dengesizliklerinin giderilmesi,
- Dış piyasa rekabetine dayanamayacak yerli endüstrilerin korunması,
- İthal ikamesi ile içe dönük sanayileşme sonucu kalkınmanın amaçlanması,
- Dışa bağımlılığın engellenmesi,
- Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi ile bütünleşmeyecek seviyede olması,
- Çokuluslu şirketlerin rolünün kontrolü,
- Yoksullaştıran büyümenin engellenmesidir.

1.4.2. Serbest Ticaret Politikasına Dayanan İhracata Dönük Sanayileşme Stratejisi ve Dışa Dönük Büyüme Yaklaşımı

İhracata dönük sanayileşme ve dışa dönük büyüme, ihracatı ekonomik büyümenin motoru olarak gören ve sanayi ürünlerinde uzmanlaşmayı amaçlayan, ülke ekonomisini uluslararası pazarlara açarak gelişmeyi tercih eden strateji olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik dünya pazarlarında potansiyel karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan sektörlerle yoğunlaşarak, bu sektörlerin ürünlerinin ihraç edilmesi ve dünyadaki iş bölümüne bu yapıyla katılım yapılması öngörülen bir stratejidir. Bu stratejinin temel hedefi, ekonomik büyümeye katkı sağlama, iş gücü verimliliğini artırma, kaliteyi yükseltme, teknoloji yatırımları ile üretim maliyetlerini azaltarak rekabetçi bir ekonomi meydana getirmektir.

Serbest dış ticarete dayalı ihracat stratejisinin sağladığı yararlar;

- Ülkede üretme imkanına sahip olunmayan fakat belli bir sanayileşme düzeyine ulaşmak için gerekli makine ve teçhizatı sanayileşmiş ülkelere ithal etme olanağı olması,
- Sanayileşme için ihtiyaç duyulan teknoloji transferinin sağlanması,
- Serbest dış ticaretin iç ticarete tekelliliği bozan bir araç olması,
- Kaynak sorununa yabancı sermaye transferiyle olanak sağlanması,
- Karşılaştırmalı üstünlük sayesinde kaynak tasarrufu,
- Mevcudun ötesinde bir ekonomik potansiyele erişme,
- İthalatın sağlam kaynaklarla finansman imkanına sahip olmasıdır.

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi sanayileşmemiş ülkeler için gerekli olduğu düşünülürse bu ülkelerde basit teknoloji kullanan emek yoğun üretim yapan ülkelerdir. Ekonomilerinin bu yapıdan yüksek teknoloji içeren sermaye yoğun üretime geçmesinde güçlükler olduğu bilinmektedir. Bu halde ihracata

dayalı sanayileşme görüşü olarak mukayeseli üstünlükler ile uyumlu olmasına rağmen geçiş aşamasında güçlüklerin aşılması için geçici olarak mutlak üstünlük alanları kullanılmaktadır. Bu nedenle başlangıçta ithal ikamesi ve devlet desteği olan teşvikler söz konusudur. Üretime ihracat için ağırlık verilirken ilgili imalat sanayisine ve ürünlerinin ihracatının kolaylaştırılmasına yönelik teşvikler sağlanmaktadır (Myint, 1958:114).

İhracatı teşvik politikasında ihracat için üretim artışının sağlanmasının yanı sıra bu ürünlerde dış pazarlarda satış gücüne ulaşılacak destekler yer almaktadır. Örneğin ihracatta vergi iadesi, yurtdışında üretilen ürünlerin maliyetlerini düşürmekte ve bu ürünlerin ihracatı sonrasında uluslararası pazarlarda rekabet gücü elde etmesine katkı sağlamaktadır (Karluk, 2013:171-181).

Teşvik ve desteklerin ilgili sanayi sektörünün uluslararası rekabette pazarda yerini alıncaya kadar belirli bir ölçü ve sınırdaki yapılması gerekmektedir. Bu ölçü yapılan ihracatın uluslararası misillemeyle karşılaşmaması için önemlidir. Diğer yandan desteklerin sonsuza dek sürmesi veya ölçülü olmaması demek devlet bütçesinde yük oluşturacağı anlamına da gelmekte aynı zamanda dış ticaret hadleri büyüyen ülke aleyhine dönerek yoksullaştıran büyümeyi meydana getirebilmektedir. Bu anlamda destekler ilgili sanayi sektörünün hedeflenen seviyeye gelmesi ve pazarda yerini alması sonucu gerçekleştirilmelidir (Karluk, 2013:171-181).

İhracata yönelik ilgili sanayi alanına teşvik sağlarken seçilen sektör ihracat potansiyeli olan ürünlerle yapılmaktadır. Buradaki amaç kar sağlamak değil sektörün başlangıçta karşılaşacağı dezavantajlardan korunmasıdır. Diğer amacı ise imalat sanayisinin gelişmesine ve sanayileşme hızının artmasını sağlamaktır. Bu süreçte karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan sektörlerden karşılaştırmalı üstünlüğü olan sektörlerle kaynak aktarımı olursa bahse konu ülkenin ve sanayisinin kalkınmasında artış beklenir.

Bu strateji uygulanırken dikkat edilmesi gereken önemli hususlar bulunmaktadır. Genç endüstriler dış rekabete açılmaya hazır olmalıdır. Başlangıç ithalata bağlı olacağı için dış açıkların büyümesi kontrol edilmesi gerekmektedir. İhracata dayalı kurulan fakat girdileri ithal edilen sektörlerde dışa bağımlılık azaltılmalıdır. İhracatın finansmanı ve teşvikler doğru yerlerde kullanılmalıdır. Bu sakıncalara dikkat edilerek geçiş tamamlanması sonrası ulusal ekonomi uluslararası piyasalarla bütünleşir. Böylece uluslararası rekabete dahil olunmasıyla Ar-Ge çalışmaları artar, ürün kalitesi yükselir, cari açığa azalmalar meydana gelir ve GSYH da ihracatla artış meydana gelir (Ongun, 2009:72).

1.4.3.Korumacılık Görüşüne Dayanan İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi ve İçe Dönük Büyüme Yaklaşımı

İthal ikamesi politikası, gelişmekte olan ülkelerin iç taleplerinin ithalata karşılanan kısmının yerli ürünlerle ve yerli üretimle karşılanmasını sağlayan bir kalkınma stratejisidir. Bu strateji ülkeler için sanayileşmenin ve modern bir ekonomiye sahip olmanın araçlarından birisi olarak görülmektedir. Uluslararası piyasalarda rekabet edebilme seviyesine gelinceye kadar yurtiçinde yapılan üretimin dış ticaret politikalarıyla korunmasını amaçlar. İthal edilen malların yoğun korumacı politikalarla yurtiçinde üretilmesinin sağlanması için kurulacak sanayilerde elde edilen üretimle ekonomik büyümenin gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu anlamda içe dönük bir sanayileşme ve büyüme stratejisidir.

İthal ikamesi iki farklı aşamada gerçekleşmektedir. Öncelikle birinci aşamada tüketim mallarının ikame edilmesine daha sonraki aşamada ise ara ve yatırım mallarının ikame edilmesiyle devam edilmektedir. İlk aşama sonrasında daha önceden ithalat yapılan ülkedeki ihracatçı yatırımcılar bu stratejiyi uygulayan ülkedeki piyasayı kaybetmek istemeyecekleri için yatırımlarını ve üretimini ithal ikame eden ülkeye taşıyabilmektedirler. Bu aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımcı demektir. Birinci aşama sonrası tüketim mallarında iç talebin karşılanması ve fazla üretime geçilebilmesi ile ara mal ile yatırım mallarının ikamesine geçilmektedir. Burada üretim fazlası ya dış piyasalara ihraç edilecektir veya ara ve yatırım mallarını ithalat yapan sektöre geçiş yapılarak

ara ve yatırım mallarının iç piyasada üretimi gerçekleştirilecektir (Ertürk, 2012:178).

Ülkelerin ithal ikamesine yönelmesinin nedenleri bulunmaktadır. Bunlar (Ertürk, 2012:178);

- Ekonomisi tarıma dayalı olan gelişmekte olan ülkeler ithal ettiği sanayi ürünlerini kendileri üretmek isteyeceklerdir.
- Bu politika sanayileşmenin etkili bir aracı olarak görülmektedir.
- İthal ikameci politikayla ekonominin dışa bağımlılığı azalacaktır.
- İç piyasada var olan bir talep uluslararası piyasayla rekabet edilmeden karşılanacaktır. Bunun yanında iç talep karşılanırken yeni bir pazar arayışı içinde olunmamış olacaktır.
- Döviz tasarrufu sağlanacak ve ödemeler dengesindeki açıklar azalacaktır.
- Tüketim mallarıyla ilk üretime başlanmasıyla yoğun teknoloji kullanılmayan sektörler kullanılacaktır.
- Sanayinin gelişmesi sermaye birikimini artıracak, iç talebi genişletecek ve işsizliğin azalmasına katkı sağlayacaktır.

Geçmişte ithal ikamesi devlet kontrolünde sabit bir döviz kuruyla uygulanmıştır. Bu uygulamada ulusal para aşırı değer kazanmış ve dış ticaret dengeleri olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Döviz kadar faize de müdahale edilmiş ve enflasyonunda altında düşük faiz uygulamasına gidilmiştir. Bu da yatırımın başlangıç noktası olan tasarrufun oluşmamasına yol açmış, faiz geliri elde edenler için enflasyonunda altında olmasıyla reel gelirleri azalmıştır.

İthal ikamesi uygulamasının meydana getirdiği sorunlar da bulunmaktadır (Seyidoğlu, 2007:515-519).

▪ Kaynak israfı: Ekonomiye müdahale sonucu maliyet ve fiyatlar yükselir.

Piyasada monopolleşme başlar ve Ar-Ge faaliyetleri azalır. Kaynak dağılımı etkin kullanılmaz.

▪ Dışa bağımlılık: İç piyasada nihai mal üretilirken bu malların üretiminde kullanılan ara mallar ithal edildiği için dışa bağımlılık artar.

▪ İhracat endüstrileri aleyhine doğan çarpıklık: İthal ikamesi esnasında uygulanan sabit kur politikasıyla değerlendirilen ulusal para neticede ihracatçıyı zor durumda bırakır.

▪ Dış borçların artışı: İhracatçının döviz kuru nedeniyle zorda kalmasıyla döviz geliri azalır ve ithalatla dış borçta artış meydana gelir.

Bunlar ithal ikamesi aşamasında meydana gelen sorunlardır. Bununla birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ithal ikamesi stratejisinin ilk aşamasının kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

İthal ikamesi 1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Sanayileşme için önce ithal edilen malları iç piyasada üretecek, ikame edecek bir endüstri kurulmuştur. Daha sonra bu strateji terk edilmiş, devam eden yıllarda ise ihracata dayalı strateji izlenmiştir. Ülkeler aralarında ticaret savaşlarının yaşanmaması ve elde edilecek kazançların daha çok olması için serbest dış ticareti tercih edebilmektedirler.

BÖLÜM 2: EKONOMİK BÜYÜME İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR ve BÜYÜME TEORİLERİ

Bu bölümde ekonomik büyüme ile ilgili temel kavramlar tanıtılacak ve büyüme teorileri açıklanacaktır. Büyüme teorileri Klasik İktisat döneminde Smith, Ricardo, Maltus ile başlamış, Smith emek-değer teorisi, Maltus nüfusun büyüme üzerindeki etkisi, Ricardo da azalan verimler yasasıyla büyüme üzerinde durmuştur. Devam eden yıllarda Marx emek-değer teorisi ve karın bölüşümü ile Joseph Schumpeter (1913) teknolojik yenilik ve eksik rekabetin büyüme üstündeki etkisini incelemiştir.

John Maynard Keynes (1936'in yaptığı çalışmaları temel alarak Roy Harrod (1946) ve Evsey Domar (1948) yılında yapılan çalışma ilk büyüme modeli olarak kabul edilmektedir. Model olarak ikinci önemli çalışma da Robert M. Solow ve Tresor Swan tarafından 1956 yılında ortaya konmuştur.

Solow-Swan modelinin eksikliklerinin olması sonucu Paul Romer (1986), Rober Lucas (1988) öncülüğünde içsel büyüme modelleri geliştirilmiştir.

2.1. Temel Kavramlar

Ekonomik büyüme bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin miktarındaki artışı ifade etmektedir. Bir başka ifade ile bir ülkenin mal ve hizmet üretim imkanını artırmasıdır. Burada önemli olan husus büyümenin fiyatlar üzerinden değil miktar üzerinden gerçekleşmesidir. Üretim beraberinde tüketim artışı da getirmektedir, bu artış da aynı zamanda toplum refahını artırmaktadır. Büyümedeki t+1 dönemin büyüme oranı, $GSYH_{t+1}$ dönemini $GSYH_t$ döneminden çıkarıp t dönemine bölerek elde edilmektedir. Denklemi:

$$G_{t+1} = \frac{(Y_{t+1} - Y_t)}{Y_t}$$

olarak yazılmaktadır. Ekonomik büyümedeki artışın fiyat artışından kaynaklanmadığını ortaya koymak için belli bir yıl baz alınarak o yılın sabit

fiyatlarıyla elde edilen büyüme rakamları ortaya konulmaktadır (Eğilmez, 2009:194).

Ekonomik büyüme göstergesi olan GSYH hesaplanması üç şekilde yapılmaktadır. Dış ticareti de kapsayan hesaplama şöyledir:

$$GSYH=C+I+G+(X-M)$$

Denklemdaki X-M ifadesi, ihracat(X) ve ithalatı(M) gösteren net ihracat ifadesidir.

Ekonomik büyümenin anlaşılmasında ayrıca üretim imkanları eğrisi kullanılmaktadır. Üretim, imkanları eğrisi bize bir ülkede teknoloji seviyesi ile üretim faktörlerinin tam istihdamda kullanılarak üretilebilecek maksimum üretim seviyesini göstermektedir. Bu eğride dışa doğru kayma ise emek ve sermaye stokundaki artış, verimlilik artışı ve kapasite kullanımının artması sonucu sağlanmaktadır. Yine dışa açık bir ekonomiye sahip olan ülkeler net ihracatını artırarak üretim imkanlarının artması eğriyi kapasitesinin üzerine çıkarabilmektedirler.

Ekonomik büyümeyi sağlayacak unsurların temelinde teknolojik değişme, sermaye birikimi ve beşeri sermaye artışının etkileşim içerisinde olması yatmaktadır. Büyüme üzerinde ilk olarak Klasik İktisatçılar durmuştur.

2.2.Klasik İktisatın Ekonomik Büyüme Üzerine Görüşleri

Klasik büyüme modeli Ricardo'nun en büyük katkısı yapması nedeniyle Ricardo modeli olarakta bilinmektedir. Fakat esasen Ricardo doğrudan büyüme konusuna değinmemiş uzun dönemde gelir bölüşümünü incelemiştir. Diğer bir ifade ile üretim faktörleri paylarının üzerinde durmuştur.

Ricardo'ya göre tarımsal üretimde kullanılan teçhizatın geliştirilmesi nedeniyle tarım alanında daha az emeğe ihtiyaç duyulacağından bahsetmiş, emeğin daha çok şehre teçhizat üretim ve satışında çalışmak için göç edeceğine değinmiştir. Böylece emeğin tamamı istihdam edilmiş ve refah artışı

sağlanmış olacaktır. Refah artışını ise nüfus artışının takip edeceğini, artan nüfus sonucunda ise tarımsal ürünlerin talebine olan artış gıda maddelerinin fiyatlarını yükseltecektir. Gıda ürünlerinin artışından sonra ücretlerde yükselecek, sanayi ve tarım kesimindeki karı azaltacaktır. Karların azalması beraberinde sermaye birikimini azaltacak böylelikle yatırımlarda azalacaktır. Karın azalması sistemi durgun bir hale getirecektir. Refah düzeyindeki artış azalacak ve nüfus artışı da yavaşlayacak sonrasında ekonomi durağanlaşacaktır. Sonuçta net yatırım ve büyüme duracaktır (Parasız, 2008: 77-79).

Modelin Varsayımları (Alkin, 1992: 40-42):

- Sermaye birikimini uyaran faktör, kardır.
- Sanayi kesiminde teknik ilerleme ve verimlilik hızlıdır.
- Tarım kesiminde teknik ilerleme hızı yavaştır. Toprak miktarı veri olması nedeniyle tarım kesiminde azalan verimler yasası geçerlidir. Sanayi kesimindeki teknik ilerleme ve artan verim, tarım kesimindeki azalan verim yasasını yenemediğinden ekonominin tamamı için azalan verim yasası geçerlidir.
- Ücretler kısa dönemde emek arz ve emek talebi tarafından belirlense de uzun dönemde asgari ücret düzeyinde kalma eğilimindedir.
- Ekonomide tam istihdam ve tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Ekonomide tasarrufta bulunan sadece girişimci sınıfıdır. Toprak sahipleri ve işçiler gelirlerini tüketim harcamasında kullanırlar.
- İktisadi faaliyeti harekete geçiren girişimci ve kardır.

Modelin İşleyişi:

Klasik büyüme modelinde büyümenin motorunu yatırımlar oluşturmaktadır. Çünkü yatırımlar emek ve toprağın verimini artırarak daha çok çıktı elde edilmesini sağlar. Yatırımların yapılabilmesi için ise en önemli faktör karıdır. Kar oranı ne kadar yüksekse yatırımlar da o oranda artacaktır.

Model aynı zamanda karın gelir dağılımı sonrası ortaya çıktığını söylemektedir. Tarım sınıfı, emek ve girişimci sınıflarının gelirden aldıkları payı sırasıyla incelemektedir. Üretim gelirinden öncelikle rant ve ücretler düşülmekte sonrasında ise kalan kar olarak değerlendirilmektedir. Kar oranı emeğin verimi ve sermaye birikimine, emeğin verimi ise teknoloji ve nüfus artışına bağlı olacaktır. Nüfus artışı daha çok verimsiz emeğin kullanılması ve verimsiz tarım arazilerinin kullanıma açılmasına neden olacaktır. Sonuçta azalan verim ve giderek yavaşlayan bir büyüme ortaya çıkacaktır. Kar payının azalmasıyla da toplam hasıla ücrete eşit noktaya gelince ekonomide durma noktasına gelmiş olacaktır (Acar, 2008: 61-65).

2.3. Sosyalist Sistemde Ekonomik Büyüme

Sosyalist büyüme modelinin meydana gelmesinde en büyük rol Karl Marx'a (1818-1883) aittir. Marx'a göre üretimin değerini ve büyümenin motorunu emek oluşturmaktadır. Marx'ın teorisi Ricardo modelindeki gibi artı değer ilkesini neyin yarattığı sorusuna dayanmaktadır. Fakat artı değeri ortaya çıkaran faktör konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Marx bir malın değerini o malın üretimi için gerekli olan emek-zamanın belirlediğini söylemektedir (Alkin, 1992:46-47).

Marx kapitalizme yönelttiği eleştirisinde kapitalizmin dinamik bir yapıya sahip olduğunu rekabetin, teknik ilerlemenin ve kar haddinin düşmesine neden olacaktır. Kar haddinin düşmesi ile kar oranını artırmaya yönelik çabalarla sermayenin merkezileşmesine ve işsizliğin meydana gelmesine neden olacaktır. Yatırımlar duraklayacak ve büyüme hızı yavaşlayacaktır. Sonuçta ekonomi ise durgunluk seviyesine gelecektir (Kaynak, 2011: 20).

Marx'a göre kapitalistlerin elde ettiği karlar işçilerin fazla çalışmaları karşılığında ödenen daha az ücretlerle meydana gelmektedir. Kar haddi ise az riskle edinilen maliyeti aştığı sürece devam edecektir. Bu devamlılık sayesinde sermayedar tarafından yapılan birikimde devam edecektir ve etmelidir, çünkü kapitalizmde sahip olunan rekabetin gereği olarak firmalar yenik düşmek istemiyorlarsa, karını tekrar yatırıma dönüştürmeye, genişlemeye devam edeceklerdir. Genişleme için yapılan aşırı sermaye birikimi ise kar haddinin düşmesine neden olacaktır. Ricardo karın düşmesine azalan verimler yasasına dayandırsa da Marx bunu kapitalizmin genişlemesine ve sabit sermayenin değişken sermayeye oranında meydana gelecek değişmeye bağlamaktadır (Acar, 2008: 69-70).

Marx'a göre rekabetin artması ve kar oranlarının azalması sermayenin belirli üreticilerde birikmesine neden olacaktır. Organik bir sermaye bileşimi ile karların azalmasına yol açacaktır. Bu durumda küçük işletmelerin ortadan kalkmasına ve sonrasında yedek bir sanayi ordusu oluşmasına neden olacaktır. Aynı zamanda emeğin sermaye ile donatılması sonucunda emeğe olan talep de azalacaktır. İşsiz kitlenin artmasıyla ücretler azalacak ve uzun dönemde ekonomik bunalımlar başlayacaktır (Günsoy, 2013: 76-77).

2.4.Schumpeter'in Görüşlerinin Büyüme Üzerine Katkısı

Schumpeter, ekonomik büyüme konusunda kendisinden önce teknolojinin önemini vurgulayan bir iktisatçı olmaması ve ilk defa kendisinin bahsetmesi açısından önemli görülmektedir. Schmpeter teknolojiyi firmalar arası rekabet esnasında yaratıcı yıkımı tetikleyen bir olarak görmektedir. Çünkü teknolojik gelişim ve değişim, zayıflayan sektörlerin yıkılmasını yeni endüstrilerin ortaya çıkmasını sağlamakta, ekonomik büyüme ile yapısal değişimi meydana getirmektedir, bu aynı zamanda yaratıcı yıkım kavramının oluşturmaktadır (Kaynak, 2011:233).

Teknolojik yenilik sadece yeni teknikle üretim yapmak değil yeni pazarların açılması, yeni malların üretilmesi, yeni hammadde kaynaklarının bulunması benzeri süreçleri kapsamakta ve böylelikle üretim imkanlarını artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Schumpeter başlangıçta ekonominin durgun olduğunu ve sonrasında girişimcinin yeni bir üretim tekniği veya yeni bir ürün bularak ekonomide bir hareket yarattığını söylemektedir. Bu hareket durgun suya atılan taşın dalgaları gibi ekonominin diğer kesimlerine de yansımaktadır. Böylece firmalar üretimi artırır, sermayedarlar çoğalır ve gelişme süreci yayılmaya başlar.

2.5. Ekonomik Büyümeye Keynezyen Yaklaşım

Keynes, statik olarak incelediği ekonomilerin durgunluktan kurtulmalarının çaresinin talebin genişletilmesiyle sağlanacağını söylemiştir. Talebin genişlemesiyle stokları eritecek, eriyen stoklar yatırımları teşvik edecek, artan yatırımlar büyümeyi hızlandıracak böylece eksik istihdamdan tam istihdama doğru bir hareket başlayacaktır. Burada genişletici etkiyi içeren önemli bir faktörde yatırımlardır. Keynes'e göre yatırımlarda meydana gelen artışlar gelir katsayısı kadar artış sağlamaktadır.

$$\Delta Y = k \cdot \Delta I$$

Y=Geliri,

I=Yatırımı,

S=Tasarrufu,

C=Tüketimi,

k=Çarpan katsayısını,

Δ =Değişmeleri(artışları) ifade etmektedir. Burada çarpan katsayısı "k" marjinal tasarruf meylinin tersine eşittir.

$$k = \frac{1}{\frac{\Delta S}{\Delta Y}}$$

$$k = \frac{1}{\frac{\Delta C}{\Delta Y}}$$

$\Delta S/\Delta Y$ şeklinde marjinal tasarrufunun gelire oranı bize marjinal gelirdeki bir artışın marjinal tasarrufu ne kadar artırdığını, $\Delta C/\Delta Y$ şeklinde marjinal tüketimin marjinal gelire oranı ise bize marjinal gelirdeki bir artışın marjinal tüketimi ne kadar artırdığını ortaya koymaktadır (Acar, 2008:78-79).

Keynes'e göre otonom yatırımlardaki bir artış, çarpan katsayısı kadar geliri artıracaktır. Artan gelirle yine talebi canlandıracak ve taleple tüketim ve tasarruf artacak bu da yatırımların artmasını teşvik edecektir. Yatırımların artması ise istihdam hacminin genişlemesine ve ekonominin durgunluktan çıkıp büyümeye başlamasını sağlayacaktır.

2.5.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Makroekonomik modeli uzun dönemde genişletmeye yönelik ilk çalışma Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından yapılmıştır. Çalışmaları arasında çok az fark olması ve her iki çalışma sonucunun benzer çıkması, aynı anda birlikte bir çalışma yapmalar da bu model Harrod-Domar Modeli olarak değerlendirilmektedir.

Harrod-Domar büyüme modelinin üzerinde durduğu temel değerler yatırımların ekonomi üzerinde üretim kapasitesi artışı etkisi ve milli gelirdeki artışın etkisidir. Yani yatırımın kapasite ve talep etkisinin üzerinde durmuşlardır. Çünkü Keynes yatırımların kapasite artışı etkisi üzerinde durmayarak arz etkisini ihmal etmiştir. Keynes'ten farklı olarak yine uzun dönemde büyüme modelinin kararlı denge olarak nasıl oluşacağından bahsetmişlerdir (Kaynak, 2011:89-90).

Büyümenin sürekliliği için yatırımlarda artış olması gerekmektedir. Yatırımlardaki artış ise gelirdeki ve sermaye stokundaki artışla sağlanmaktadır. Yani, sermaye stoğundaki artış makine ve teçhizattaki artıştan kaynaklanacağı için ürün kapasitesinin artarak sonuçta yeni ürünlerinde üretilmesiyle yatırımlarda yeniden kapasite artışı oluşacaktır (Kaynak 2011:87-90).

Bu modelde büyüme sürecinin oluşması ve devam etmesinde temel rol oynayan faktör yatırımdır. Ekonominin dengede olabilmesi için tasarrufların yatırımlara eşit olması gerekmektedir. Böylece ekonomi marjinal tasarruf eğilimi ile sermaye hasıla katsayısınınca belirlenen oranlarda büyüebilmektedir. Burada marjinal tasarruf eğilimi gelir nedeniyle tasarruflarda meydana gelen değişmeyi göstermektedir. Sermaye hasılası katsayısında, bir birimlik yatırım artışında meydana gelen üretim artışını ortaya koymaktadır (Ülgen, 2010:359).

S/Y : Ortalama Tasarruf Eğilimi

$\Delta S/\Delta Y$: Marjinal Tasarruf Eğilimi

K/Y : Ortalama Sermaye

$\Delta K/\Delta Y$: Marjinal Sermaye

Y/K : Sermayenin Ortalama Verimliliği

$\Delta Y/\Delta K$: Sermayenin Marjinal Verimliliği

$$a = S/Y = \Delta S/\Delta Y$$

$$c = K/Y = \Delta K/\Delta Y$$

$$\sigma = Y/K = \Delta Y/\Delta K$$

Burada marjinal sermaye çıktı oranı olan $\Delta K/\Delta Y$ üretimde bir birimlik ilave için ne kadar sermayeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Sermaye çıktı oranı sabit kalır ve c katsayısı ile gösterilmektedir. Y/K Sermayenin ortalama verimliliğini gösteren bir orandır. Modelde teknolojik yenilik ele alınmadığı için ortalama sermaye verimliliği de marjinal sermaye verimliliği de eşittir. Bu eşitlik de σ ile gösterilmektedir (Parasız, 2008:376)

Modelin Varsayımları ise şöyledir:

- Tasarruf ve yatırımlar net olarak ifade edilmektedir.
- Emek ve sermaye olmak üzere iki farklı üretim faktörü vardır.
- Tek Ürün.
- Ölçeğe göre sabit getiri.
- Büyüme yatırımların fonksiyonudur.
- $I=S=sY$
- K/L
- Nitelikli emek yok.
- Teknolojik yenilik yok.
- Uzun dönemde ortalama ve marjinal tasarruf eğilimi birbirine eşittir(α).
- Uzun dönemde sermayenin ortalama ve marjinal verimliliği birbirine eşittir(σ).
- Uzun dönemde sermayenin ortalama ve marjinal sermaye hasıla katsayısı birbirine eşittir(c).
- Sistemde gecikme yoktur.

- Üretim faktörleri arasında ikame ilişkisi yok, uzun dönemde emek ve sermaye tamamlayıcı faktörler.

Üretilen mal, emek ve sermaye girdisiyle hem tüketim hem yatırım amacıyla kullanılır. Burada emek ve sermaye arasında ikame olanağı yoktur, emek ve sermaye girdileri tamamlayıcıdır. Emek arzının da dışsal olduğu ve sabit bir oranda arttığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla sermaye stoğundaki bir artış yatırımdaki artışa eşit olacaktır (Ünsal, 2007:84-88).

Harrod ve Domar'ın çalışmaları arasındaki temel fark, Harrod Klasik İktisatçıların eksik istihdam kavramını başlangıç olarak seçip tam istihdama ulaşacak koşulları araştırmaktadır. Domar ise tam istihdamı başlangıç kabul eder ve devamlılığının nasıl olacağını incelemektedir. Domar modelinde yatırımların kapasite arttırıcı etkisi gelir arttırıcı etkisinde eşit olduğu noktada ekonomik büyümenin dengede olduğu söylenebilir (Berber, 2011:116)

2.6. Solow Büyüme Modeli

Bu teori 1956 yılında Robert Solow'un yaptığı çalışmayla ortaya konulmuştur. Modelde tasarrufun, teknolojik gelişmenin ve emek artışının ekonomideki çıktı üzerinde etkisi incelenmiştir. Solow modelinde dört değişkeni kullanmış ve modeli bunlara dayandırmıştır. Bu değişkenler; emek(L), sermaye(K), çıktı(Y) ve emeğin verimliliğidir. Emek gücü ve sermaye stoğundaki artışın ve teknolojik gelişmenin etkileşimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır (Sever, 2009:89).

Modelin varsayımları:

- Teknoloji dışsaldır.
- Azalan verimler yasası geçerlidir.
- Ekonomiye müdahale minimumdur.
- Ölçeğe göre sabit getiri vardır.

▪ Nüfus artış hızı sabittir.

▪ Ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir (Şen, 2007:30-31).

Modelin işleyişi oluşturulurken ilk önce mal arz ve talebinin sermaye birikimi üzerindeki etkisi, sonra emek gücündeki ve teknolojideki değişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Mal arzını gösteren üretim fonksiyonu:

$$Y=F(K, AL)$$

İle gösterilmiştir. Bu fonksiyonda çıktı(Y), sermaye stoğu(K) emek girdisi(L) ve emeğin etkinliğine(A) bağlıdır. Burada emek ve sermaye ne kadar artarsa çıktı miktarı da o kadar artacağı söylenmektedir. Fakat azalan verimler yasası gereği sermaye stoğundaki her birim artış önceki sermaye artışı miktarına göre daha az çıktı oluşturur (idari.cu.edu.tr/sanli/1.1).

Mal talebi ve tüketim fonksiyonu:

$$c=(1-s)y$$

ile gösterilmiştir. Emek başına tüketim(c), gelirin(y) (1-s)oranında tüketilmesiyle oluşmaktadır. Tüketimi oluşturan gelir fonksiyonu ise temelde:

$$y=c+i$$

olduğu düşünülürse, tüketim fonksiyonunu gelir fonksiyonundaki yerine konulduğunda,

$$y=(1-s)y+i$$

$$y-(1-s)y=i$$

$$ys=i$$

sonucu çıkmaktadır. Bu eşitlik gelirin tasarruf oranında yatırımı nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır.

Yine yatırımların artışı esnasında gerekli olan sermaye stoku oluşurken,

$$\Delta k = i - dk$$

fonksiyonu kullanılmıştır. Δk sermaye stokundaki değişmeyi, i yatırımı, dk eski sermayenin yıpranma payını göstermektedir. Bu fonksiyon yatırımların sermaye stokuna eklendiğini ve eski sermayenin de yıpranma payının sermaye stokundan çıkarıldığını göstermektedir.

Bu eşitliğe göre bir ekonomide her yatırım, yıpranma payına eşit olursa

$$\Delta k = 0$$

olacak ve ekonomide uzun dönemde durgunluk yaşanacaktır. Burada gerçekleşen her yatırım sonucu oluşan durgunluk eşitliği devam ederse durgun durumda ekonomik büyüme gerçekleştiği söylenmektedir. Durgunluktan çıkmanın yolu ise yatırım hızının yıpranma miktarından yüksek olmasıyla sağlanacaktır. Bu da tasarruf oranının artmasıyla meydana gelecektir. Çünkü modelde durgun durum sermaye stokunun belirleyicisi tasarruf oranıdır. Tasarruf oranı ne kadar yüksekse çıktı ve ekonomik büyüme o kadar yüksek olacaktır (Parasız, 2008:145-146).

Solow modeli ekonomik büyümenin sadece sermaye stokuyla süreklilik kazanmayacağını bunun ancak nüfus artışı ve teknolojik gelişmeyle mümkün olduğunu söylemektedir. Nüfusun büyümesi durgun durumu nasıl etkileyeceği; yatırımın sermaye stokunu artırdığı, yıpranmanın ise azalttığı fonksiyona eklenerek açıklanmıştır. Nüfus artışı emek başına sermayenin azalmasına neden olmaktadır.

$$Y=f(K,L)$$

$$\Delta k=i-dk-nk$$

Nüfus artışının nk ile eklendiği bu eşilikte daha önce elde edilen $i=sy$ eşitliğinde,

$y=Y/L$: emek başına üretim,

$k=K/L$: emek başına sermaye ile oluşan,
emek başına sermayeyi emek başına üretime bağlayan,

$$y=f(k)$$

fonksiyonu yazılır. Böylece y yerine ikame olarak $f(k)$ yazılmasıyla sonuçta,

$$\Delta k=sf(k)-dk-nk$$

eşitliği elde edilir. Meydana gelen denklemde nüfus artışı sermaye birikimini azaltmaktadır. Sermaye stokunun başabaş noktası ise $i=(d+n)k$ olduğu noktadır. Yatırımlar, en az nüfus artışı kadar oluşan sermayeyi ve sermayenin yıpranma payını karşılayacak miktarda olmalıdır. Bu nokta sermaye stokunun sabit olduğu noktadır. Burada aynı zamanda başabaş noktası sıfır olacak şekilde oluşan yatırımlar artarsa dengenin sağlandığı nokta da artar ve sabit noktada girdilerle ekonomik büyüme gerçekleşmiş olur.

Modelin devamında çıktının emek ve sermayeye bağlı olduğu fonksiyona teknoloji eklendiğinde emeğin verimliliği de artmış olacaktır.

$$Y=f(K, LXA)$$

Verimlilik(A), emeği etkileyen emeğin bilgi ve becerisidir. Toplam çıktı emek verimliliği ve sermaye miktarına bağlıdır. Emeğin verimli olabilmesi için

teknolojik(g) ilerleme gerekliliğide olacağı için teknolojik ilerleme oranında emek verimli olacaktır. Böylece teknoloji ne oranda emek gücünü etkiliyorsa çıktı da o oranda etkilenecektir. Yani LXA, n+g kadar büyüyecektir (Parasız, 2008:147-148).

$$\Delta k = sf(k) - (d+n+g)k$$

Solow modelinde yüksek tasarruf oranı ekonomiyi durgun duruma ulaşıncaya kadar büyüme oranına getirdiğinde, emek başına artması gereken büyüme oranı sadece teknolojik ilerleme ile mümkün olmaktadır. Solow refah yaşamın standartlarının yükselişinin yalnızca teknolojik ilerleme ile gerçekleşeceğini söylemektedir. Bununla birlikte tasarruf haddinde yatırımları artıracak seviyede olması gerekmektedir.

2.7. İçsel Büyüme Modelleri

Büyüme teorilerinde ikinci dönem olarak kabul edilen zamanı içsel büyüme modelleri oluşturmaktadır. Solow'un modelinde dışsallık olarak kabul edilen teknoloji içsel büyüme modellerinde modele dahil edilmiş, içselleştirilmiştir. İçsel büyüme çalışmalarının temelini Robert Lucas ve Paul Romer'in yaptığı çalışmalar oluşturmaktadır (Kar ve Ağır, 2003:4).

İçsel Büyüme Modelinin belirleyicileri (Kibritçioğlu, 1998:11):

- Kültürel, tarihi, sosyolojik, psikolojik, dini vb. nedenler,
- Sağlık, eğitim, teknoloji politikaları,
- Beşeri sermaye,
- Teknolojik altyapı,
- Yaparak öğrenme,
- Araştırma ve Geliştirme(Ar-Ge)

- Bilgi üretimi,
 - İnovasyon,
- Varsayımları ise (Bulutay, 1995:2-3);
- Eksik rekabet koşullarının olduğu,
 - Sermayenin getirisinin azalan olmadığı,
 - Teknolojik gelişmenin içsel olduğu,
 - Beşeri sermayenin önemli olduğu kabul edilen varsayımlardır.

2.7.1. Ar-Ge Modeli

Bu model Solow'un modelinde dışsal olarak kabul edilen teknolojiyi içselleştirmiş bir modeldir. Ekonomideki durgun durumdan içselleştirilen teknoloji ile çıkılabileceği ve rekabet edebilen bir ülke konumuna teknoloji ile gelinebileceği vurgulanmıştır. Böylece ülke ekonomisine ürün çeşitliliği ve dış ticarete de üstünlük sağlanabilmektedir (Ünsal, 2007:251).

Model dışsallıklar, giriş çıkış serbestliği ve monopol rekabet piyasasını esas almıştır. Ekonomik faaliyeti ise iki sektör oluşturmaktadır. Birincisi Ar-Ge diğeri imalat sektörüdür. Ar-Ge sektörü büyümenin sürdürülebilir olması için gereken yeni gelişmeleri üretirken imalat sektöründe de tüketim ve yatırım malları üretilmektedir (Demir, 2002:4-5).

2.7.2. Yaparak Öğrenme, Bilginin Yayılması(Arrow-Romer)

Modeli oluşturan Arrow(1962) ve Romer(1986) teknoloji ve bilgi üzerinde durmuşlardır. Şöyleki; bir ekonomide fiziksel sermaye yatırımları zamanla yaparak öğrenme sürecini meydana getirir. Bu yaparak öğrenme süreci sonucunda ortaya çıkan bilgi tüm sektörlerle yayılmaya başlar ve pozitif dışsallık oluşur. Böylece fiziksel sermaye yatırımı sonucu yaparak öğrenme ve bilginin yayılmasıyla oluşan dışsallıkla üreticilerin teknolojik üretim seviyesi artar. Bilginin edinilmesi yaparak öğrenme sürecinde olduğu için Ar-Ge nin

bir parçası sayılmaz. Bilgiye bağı katma değer artışı ekstra ücretlendirilmez (Ateş, 1998:4).

Arrow yaparak öğrenmenin bazı sektörlerde maliyeti düşürdüğünü ve üretimi, kaliteyi artırdığını gözlemlemiştir. Romer ise bilgi birikiminin azalan verimlere dahil olmadığını ve herkes tarafından kullanılabilirdiğini söylemiştir. Aynı zamanda farklı sektörlerde kullanılıp saklanamayacağı ve verim sağlayacağı için dışsallık yaratacaktır. Aynı bilgi farklı sektörlerde kullanılmasıyla artan bir çıktı söz konusudur (Özsağır, 2008:9).

2.7.3. Beşeri Sermaye Ve Büyüme Modeli(Lucas Modeli)

Beşeri sermaye ve büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışma Lucas(1988) tarafından yapılmıştır. Modelde büyümede esas alınan beşeri sermayedir. Beşeri sermaye, bireylere özgü bilgi, beceri ve yeteneklerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Lucas'a göre ülkeler arasındaki büyüme oranı farklılıklarının temelinde beşeri sermaye farklılığı vardır. Beşeri sermaye için gerekli yatırımları ise devletin üstlenmesi gerekmektedir (Yülek, 1997:9).

Lucas'a göre bütün ekonomilerde meydana gelen büyümeyi tek bir modelle açıklamak zordur fakat dünyadaki büyüme farklılıklarıyla uyumlu, mekanik yapılı, durgun duruma girmeyen genel geçer bir model kurulabilir. Bu da çıktının etkin emek girdisi ve fiziki sermaye elde edilmesiyle oluşur (Demir, 2002:3-4).

2.7.4. Kamusal Politika Modeli

Bu model Robert Barro (1988) tarafından geliştirilmiştir. Barro büyümenin kaynağı olarak kamu malları, altyapı ve haberleşme kaynağı olarak görmektedir. Altyapı firmalar için dışsal bir faktördür ve sermayenin verimliliğini artırmaktadır. Altyapı harcamaları için sağlanacak finansman ise vergilerdir. Burada önemli rol ise devlete düşmektedir. Devlet altyapı, eğitim, sağlık harcamalarının yanı sıra teknolojik alanda gelişme potansiyeli olan sektörlerle de teşvikte bulunmalıdır (Şen, 2007:69).

BÖLÜM 3: 1998-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN YAPISI ve LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde Türkiye'nin dış ticaret gelişimi ve yapısı ile literatür taraması ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu başlık altında Türkiye'nin ihracat ve ithalat yapısı, ürün grupları hangi ülkelerle dış ticaret yapıldığı ve dış ticaretin yıllar içerisindeki durumu incelenecek ve konu ile ilgili literatür taraması ile sonlandırılacaktır.

3.1. Türkiye'nin 1998-2015 Yılları Arası Dış Ticaret Yapısı

Türkiye 1980'li yıllarda uygulamaya koyduğu ihracata dayalı büyüme stratejisi neticesinde ekonominin ihracat yapısı, emek yoğun sanayi sektörlerinin (tekstil, gıda vb.) ağırlık kazandığı bir süreç başlamıştır. Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğinin kurulmasını izleyen sonraki yıllarda toplam ihracat içinde taşıt araçları, ana metal ve işlenmiş metal, elektrikli makine, makine imalat gibi sermaye yoğun sektörlerin payında da artış yaşanmıştır. Fakat, ihracatta yaşanan artışla birlikte ithalatta da büyük oranda artışlar yaşanmıştır. Ancak iç talebin güçlenmesi ve değişen sanayi yapısının gerektirdiği ithal girdi ihtiyacı ithalatın daha hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur.

İthalat yapısı üzerine Merkez Bankası (TCMB) tarafından yapılan bir araştırmada, üretim sürecinde ithal ara ve yatırım malı kullanımı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmayla imalat sanayii firmalarına anket uygulanmış ve ara malının daha fazla oranda ithal edilmesinin nedeni incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda analizi yapılan yıllara ait dış ticaret verilerinin içerisindeki mal gruplarının dağılımı ortaya konulmuştur (Çalışma Tebliği:10/02).

Tablo 3: Ana Mal Grupları İtibarıyla İhracatın ve İthalatın Dağılımı (%)

	İhracat İçindeki Pay			İthalat İçindeki Pay		
	Sermaye Malı	Ara Malı	Tüketim Malı	Ara Malı	Sermaye Malı	Tüketim Malı
1998	46.7	2.2	51.1	72.4	18.1	9.3
1999	46.9	2.5	50.6	71.5	20.4	7.5
2000	43.4	3.3	53.2	70.8	21.1	7.7
2001	42.9	3.5	53.5	65.9	25	8.6
2002	45.4	4	50.6	71.2	22.4	5.9
2003	41.4	3.8	54.7	70.2	22.7	6.8
2004	42.1	5.1	53	65.9	23.7	10.1
2005	41.5	5.2	52.8	66.1	22.9	10.4
2006	40.8	6.8	53.3	64.4	23.1	11.7
2007	41.6	7.8	50.4	66	21.5	11.9
2008	42.7	8.5	48.7	66.1	20.9	12.7
2009	40.6	7.7	51.2	73.2	16.8	9.2
2010	39.1	9.2	51.1	73	16.3	9.5
2011	41.1	10.3	48.3	71.7	16.3	11.3
2012	41.2	10.9	47.4	69.3	17.8	12.4
2013	44.2	11	44.2	70.1	17.4	12
2014	46.1	12.8	40.7	71.4	16.7	11.5
2015	51.3	12.7	35.7	72.7	15.9	11

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

İhracatın yapısını incelediğimizde sermaye malı ihracatı incelenen dönemde % 46 ile % 51 arasında değişmektedir. Ara malı ihracatı 1998 yılında % 2.2 iken, 2015 yılında % 12.7 ye yükselerek önemli bir artış elde edilmiştir. Fakat tüketim malları ihracatı da söz konusu dönemde % 51.1 den % 35.7'ye gerilemiştir.

Bu azalışın sebebi ve olası etkileri ise şöyle açıklanabilir:

Tüketim mallarının ihracatı azalan başlıca sektörler gıda ve tekstil sektörleridir. 1998 yılından itibaren bu sektörlerde uluslararası pazarda rekabet gücümüzün azaldığı ve pazar payımızı başka ülkelerin paylaşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin ihracata yönelik sanayileşmesi için öncelikle bu sektörlerdeki pazar payını geri kazanması gerekmektedir. Tüketim mallarındaki ihracat artışı ile elde edilen dövizle ülkenin sanayileşmesi için gerekli olan döviz kaynağında katkı sağlanacaktır. Böylece tüketim

mallarındaki ihracat artışı sonraki aşamada sermaye mallarında üretilip ihraç edilmesine yardımcı olacaktır.

İthalatın yapısına bakıldığında ise ağırlığını ara malların oluşturduğu görülmektedir. Aramalı ithalatının yıllar içerisinde çok değişkenlik yaşamadığını görmekteyiz. Ortalama ara malı ithalatı %70 oranında gerçekleşmiştir. Buda ara malının istikrarlı bir şekilde ithal edildiğini bize göstermektedir. Sermaye malı ithalatının en yüksek olduğu yıl 2001 yılıdır. 2001'den sonra söz konusu ithalatın azalma trendi gösterdiğini söylemek mümkündür. 2001 Krizinin etkisiyle tüketim malı ithalatının en düşük olduğu yıl 2002 yılıdır. Tüketim malı 2003-2008 Yılları arasında tekrar artış göstermişse de 2008 krizinin etkisiyle 2009-2010 yıllarında nispeten düşük seyretmiştir.

Sermaye malı ithalatı azaldıkça yerli üretim için makine-teçhizat stokunu genişletmek mümkün olmadığından tüketim malı üretimimiz düşmüş ve buna bağlı olarak tüketim mallarının yurtiçi talebi ithalat yoluyla karşılanmıştır. Ekonomik büyüme için olumsuz bir koşuldur.

% 70 oranında yapılan aramalı ithalatının iç talebi karşılamak üzere yapılan üretimde mi yoksa ihraç ürünleri üretiminde mi kullanıldığı da önemli bir husustur. Bu konuya çalışmanın ilerleyen bölümlerinde verilen tablo 4'deki verilere dayanarak bir açıklama getirilmeye çalışılacak ve araştırmamızın dördüncü bölümünde yapılan ampirik analizle açıklamalarımızın örtüşüp örtüşmediği incelenecektir.

Tablo 4: En Fazla İhracat Yapılan 20 Ülke (%)

Sıra	Ülke	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
1	Almanya	9.8	9.3	9.6	9.0	8.6	10.3	10.1	9.6	9.8	11.2
2	İngiltere	8.2	7.3	6.3	5.8	5.7	6.0	6.4	5.8	6.2	8.0
3	İrak	5.4	5.9	6.9	7.9	7.1	6.2	5.3	5.0	3.0	2.7
4	İtalya	5.3	4.8	4.5	4.4	4.2	5.8	5.7	5.8	5.9	7.0
5	ABD	4.6	4.4	4.0	3.7	3.7	3.4	3.3	3.2	3.3	3.9
6	Fransa	4.2	4.1	4.1	4.2	4.1	5.0	5.3	6.1	5.0	5.6
7	BAE	3.8	3.3	3.0	3.3	5.4	2.7	2.9	2.8	6.0	3.0
8	İspanya	3.5	3.3	3.0	2.9	2.4	2.9	3.1	2.8	3.1	4.3
9	İran	3.5	2.5	2.5	2.8	6.5	2.7	2.7	2.0	1.5	1.3
10	Hollanda	2.5	2.2	2.2	2.3	2.1	2.4	2.2	2.1	2.4	2.8
11	Suudi Arabistan	2.2	2.4	1.9	2.1	2.4	2.0	1.9	1.7	1.7	1.4
12	İsrail	2.1	1.9	1.9	1.7	1.5	1.8	1.8	1.5	1.5	1.5
13	Mısır	1.9	2.2	2.1	2.1	2.4	2.0	2.0	2.5	1.1	0.8
14	İsviçre	1.9	3.9	2.0	0.7	1.4	1.1	1.8	3.9	2.2	0.9
15	Romanya	1.9	2.0	1.9	1.7	1.6	2.1	2.3	2.2	3.0	3.4
16	Polonya	1.9	1.6	1.5	1.4	1.2	1.3	1.3	1.3	1.2	1.3
17	Belçika	1.8	1.8	1.9	1.7	1.5	1.8	1.7	1.8	1.6	1.6
18	Bulgaristan	1.7	1.2	1.3	1.3	1.1	1.2	1.3	1.4	1.6	1.9
19	Çin	1.6	1.7	1.8	2.4	1.9	1.8	2.0	1.6	1.1	1.0
20	Cezayir	1.2	1.3	1.3	1.3	1.2	1.1	1.3	1.7	1.2	1.1
	Diğerleri	31.0	32.9	36.3	37.4	33.9	36.1	35.6	35.4	37.7	35.2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler incelendiğinde en fazla euro bölgesindeki ülkelere ihracat yaptığı ve ağırlıklı olarak euro kazandırdığı gözlenmektedir. İhracat miktarının değişmesine bakıldığında Irak, İran, İsrail ve Çin en fazla artış gözlenen ülkelerdir. Tam tersi Almanya, İtalya, Fransa, Romanya ve Hollanda'ya yapılan ihracatın 2007'den itibaren azaldığı gözlenmektedir. İhtacatımızın Avrupa ülkelerinden ortadoğu ülkelerine doğru kaydığını söylemek mümkündür.

Tablo 5: En Fazla İthalat Yapılan 20 Ülke (%)

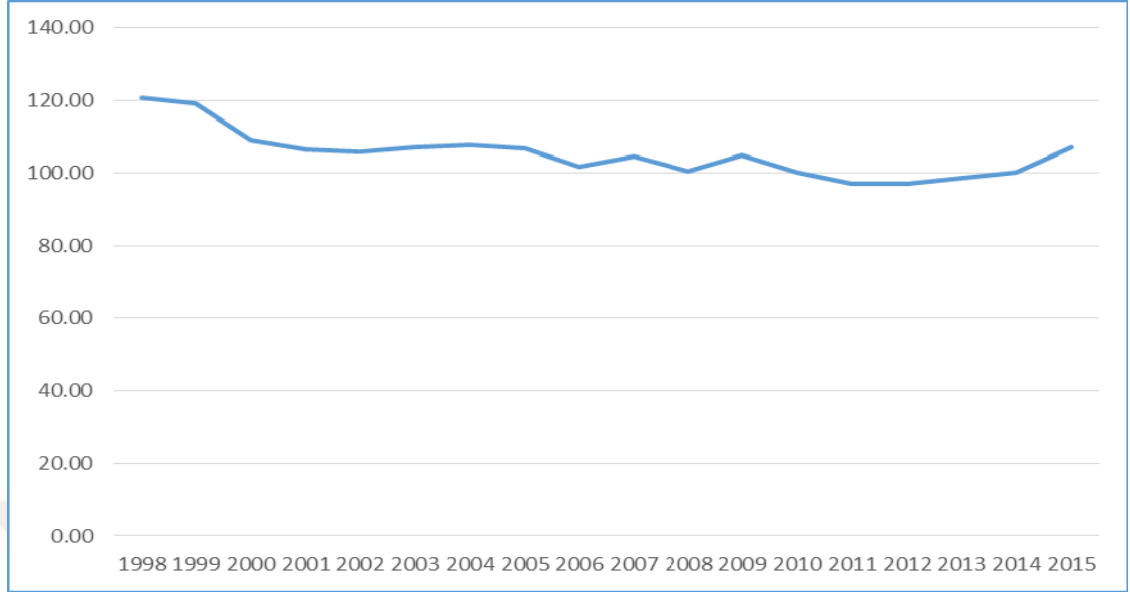
Sıra	Ülke	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
1	Çin	12.8	12.0	10.3	9.8	9.0	9.0	9.3	9.0	7.8	7.8
2	Almanya	10.8	10.3	9.2	9.6	9.0	9.5	9.5	10.0	9.3	10.3
3	Rusya	7.6	9.8	10.4	10.0	11.3	9.9	11.6	13.8	15.5	13.8
4	ABD	5.5	5.4	5.3	5.0	6.0	6.7	6.6	6.1	5.9	4.8
5	İtalya	5.1	5.1	5.0	5.1	5.6	5.6	5.5	5.4	5.3	5.7
6	Fransa	3.7	3.7	3.4	3.2	3.6	3.8	4.4	5.0	4.5	4.6
7	Güney Kore	3.2	3.4	3.1	2.4	2.4	2.6	2.6	2.2	2.0	2.6
8	Hindistan	2.9	2.7	2.8	2.5	2.5	2.7	1.8	1.4	1.2	1.4
9	İspanya	2.9	2.7	2.5	2.6	2.5	2.6	2.6	2.7	2.3	2.6
10	İngiltere	2.7	2.7	2.4	2.5	2.4	2.4	2.5	2.5	2.6	3.2
11	İran	2.4	2.9	4.1	4.1	5.1	5.2	4.1	2.4	4.1	3.9
12	Japonya	2.0	1.5	1.3	1.4	1.5	1.8	1.8	2.0	2.0	2.2
13	BAE	1.9	1.0	1.3	2.1	1.5	0.7	0.4	0.5	0.3	0.3
14	Polonya	1.6	1.4	1.3	1.3	1.3	1.5	1.4	1.3	1.0	1.0
15	Belçika	1.6	1.5	1.6	1.5	1.6	1.6	1.7	1.7	1.6	1.7
16	Hollanda	1.5	1.4	1.5	1.3	1.5	1.7	1.7	1.8	1.5	1.6
17	Çek Cumhuriyeti	1.3	1.1	1.0	1.0	0.8	0.7	0.7	0.7	0.6	0.7
18	Ukrayna	1.3	1.7	1.8	1.8	1.9	2.0	2.1	2.2	3.0	2.7
19	İsviçre	1.3	1.2	2.0	3.8	1.8	2.1	1.7	1.4	2.8	3.1
20	Romanya	1.1	1.3	1.4	1.4	1.4	1.6	1.9	1.6	1.8	1.8
	Diğerleri	26.9	27.2	28.3	27.4	27.3	26.3	26.1	26.4	25.0	24.4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiyenin ithalat yaptığı ülkelerin yapısı incelendiğinde teknolojisi yüksek ürünler veya sermaye malı ihraç eden ülkelere ithalatın yapıldığı görülmektedir. Çin, Güney Kore ve Hindistan en çok ithalatın artırdığı ülkelerdir. Aynı zamanda ithalatın dolara dayalı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Türkiyenin ihracat ve ithalat endeksleri incelenerek dış ticaret hadlerini ortaya koyduğumuzda ortaya aşağıdaki şekil çıkmaktadır.

Şekil 2: Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri 1998-2015

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Belirli bir başlangıç dönemine göre satılan ve alınan malların nispi fiyatlarındaki değişme dolayısıyla ticarete elde edilen kazançları yada uğranılan kayıpları dış ticaret hadleri ifade eder. Diğer bir tanımla dış ticaret haddi (terms of trade), ihracat fiyat indeksinin ithalat fiyat indeksine oranı şeklinde tanımlanır ve aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$N = \frac{P_x}{P_m}$$

Buradaki ifadelerden N=net değişim ticaret haddini, P_x = ihrac fiyatları indeksini, P_m = ithal fiyatları indeksini ifade etmektedir. $P_x > P_m$ olduğu sürece (P_m sabit iken P_x artması, P_x 'deki artışın P_m 'deki artıştan daha hızlı olması, P_x sabit iken P_m düşmesi) net değişim ticaret haddi ülke lehine yani ihracat lehine gelişiyor demektir. Burada önemli olan fiyat indekslerinin hesaplanmasında, indekse girecek malların mümkün olduğu kadar ihracat ve ithalatın yüzde olarak büyük bir bölümünün yansıtılması gerektiğidir.

Türkiye 1998 yılından itibaren 100 üzerinden incelen dış ticaret hadleri endeksinde 2015 yılına kadar giderek azalma yaşamıştır. Bunun anlamı ihracat fiyatları ithalat fiyatlarına göre giderek azalmıştır. Bu endeks 2012

yılında 96 ya kadar düşmüştür. Dış ticaret rakamlarımıza bakıldığında bu yıllar arasında artış gözlensede dış ticaret hadlerinde ihracat aleyhine uzun süre bozulma görülmektedir. Dış ticaret hadlerinin bozulduğu zaman bir birim ithal malı satılabilmesi için daha fazla ihraç malı ihraç etmek gerekmektedir. Bu anlamda ihracat ithalatı karşılamakta giderek zorlansada 2014 yılında endeks 100'ün üzerine çıkmayı başarmış dış ticaret hadleri ihracat lehine değişmeye başlamıştır. Fakat önemli olan bu artış trendinin korunması ve sürdürülebilirliğin devam etmesidir.

Dış ticaret yapısını ortaya koyabilmek açısından ithalat ve ihracatımızın ürün grupları bazında incelenmeside önemlidir. Tablo-6 ve Tablo-7'deki verilere dayanarak şu çıkarımları yapmak mümkündür.

Tarım ve ormancılık ürün grubunun ihracat içindeki payının 1998'den 2015'e kadar sistematik bir şekilde azalmasına karşın madencilik sektörünün ihracatı sürekli artmıştır. Buna rağmen tarım ve ormancılığın ihracat içindeki payı hala madencilik sektörünün iki katıdır. Maden ürünlerinin çıkarılması ve işlenmesi nispeten sermaye yoğun bir üretim olduğundan ve emek yoğun bir sektör olan tarım karşısında görece olarak bize hala emek yoğun mallarda ihracatçı konumunda olduğumuzu göstermektedir. Buna paralel olarak gıda ürünleri ihracatımızın toplam ihracatımız içinde ortalama % 7 lik bir payla önemli bir yere sahip olduğu söylemek mümkündür.

Tekstil sektörü ihracat payımız dönem başına göre yarı yarıya düşmüştür. Bu da bize yükselen ekonomiler olan Çin ve Hindistan karşısında rekabet gücümüzün düşük kaldığını göstermektedir. Ana metal sanayi ve motorlu kara taşıtı ve römorklar grubu ihracatımızın en büyük kısmını oluşturmaktadır ve ihracat oranları sürekli artmıştır.

Tablo 6: Ürün Gruplarına Göre İhracat Oranları 1998-2015

	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998
Tarım ve ormancılık	4%	4%	4%	3%	4%	4%	4%	3%	3%	4%	5%	4%	4%	5%	6%	6%	8%	9%
Madencilik	2%	2%	3%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Gıda ürünleri	7%	7%	7%	6%	7%	6%	6%	5%	5%	5%	6%	5%	6%	5%	6%	7%	8%	9%
Tütün ürünleri	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Tekstil ürünleri	9%	10%	10%	9%	10%	10%	9%	9%	10%	11%	12%	13%	14%	15%	16%	17%	17%	18%
Giyim eşyası	9%	9%	8%	8%	9%	9%	9%	9%	11%	12%	14%	15%	17%	18%	17%	20%	20%	21%
Deri: bavul, el çantası ve ayakkabı	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Kağıt ve ürünleri	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Madeni ve Petrol Ürünü	3%	4%	4%	5%	5%	4%	4%	6%	5%	4%	3%	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%
Kimyasal ürünler	5%	5%	5%	5%	5%	5%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	5%	5%	5%	5%
Plastik ve kauçuk ürünleri	5%	5%	5%	4%	5%	4%	4%	4%	4%	4%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	3%	3%	3%	3%	3%	4%	4%	3%	3%	3%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%
Ana metal sanayi	12%	11%	12%	19%	13%	13%	15%	17%	12%	11%	9%	11%	8%	9%	9%	8%	8%	8%
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	5%	5%	5%	4%	5%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	3%	3%	3%	2%	2%	2%	2%
Makine ve teçhizat	8%	9%	8%	8%	8%	8%	8%	7%	7%	7%	7%	6%	7%	6%	5%	5%	5%	1%
Elektrikli makine ve cihazlar	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	3%	3%	2%	3%	3%	3%	3%	3%	3%
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	1%	1%	1%	2%	2%	2%	2%	2%	3%	4%	4%	5%	4%	4%	3%	3%	3%	1%
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	13%	12%	12%	11%	13%	13%	13%	15%	16%	15%	14%	14%	12%	10%	8%	6%	6%	4%
Diğer ulaşım araçları	2%	2%	2%	1%	1%	1%	2%	3%	3%	3%	2%	2%	2%	1%	3%	3%	3%	1%
Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler.	5%	5%	4%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	2%	2%	2%	1%

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Ürün gruplarına göre ihracatın yapısını incelediğimizde ihracatın önde gelen grupları tekstil ürünleri, giyim eşyaları, ana metal sanayi ve metal eşya sanayi, makine ve teçhizat, motorlu kara taşıtı ve römorklar, kimyasal ürünler, mobilya ürünleridir. Bu ürün gruplarının içerisinde de en önde gelen ihracat kalemini motorlu kara taşıtı ve römork oluşturmaktadır.

Motorlu kara taşıtı ve römork grubu ihracatı 1998'den itibaren %4'den %13 e kadar çıkmıştır. Bu artış bize otomotiv sektörünün dış talepte önemli yer almaya başladığını ve aynı zamanda otomotiv sektörü üretiminde gelişmenin sürekliliğini göstermektedir. Otomotiv sektörü ihracatının önde gelen firmaları

ise Ford Otomotiv , Tofaş ve Oyak-Renault Otomotivdir. Sektörün ihracat pazarlarını ise Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya oluşturmaktadır.

İkinci önemli ihracat kalemi ise ana metal sanayi ürünleridir. Bu ürünler imalat sanayisinin önemli ürünlerini kapsamaktadır. İncelediğimiz yıllar itibariyle bu kalemden ihracat %8'den %12'ye çıkmıştır. Sektörün en fazla ihracat yaptığı ülkeler Almanya, İtalya, Çin, Ukrayna, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Bu ülkeler ihracat yıllık yaklaşık 19 milyar doları bulmaktadır. Burada önemli husus ilk sırayı dünyada en fazla demir ithal eden ülke olan Çin de Türkiye'nin pazar payının düşük olmasıdır.

Üçüncü önemli ihracat kalemini tekstil ürünleri ve hazır giyim sektörü oluşturmaktadır. Tekstil ürünleri ihrac eden ülkeler arasında ön sıralarda bulunduğumuz bir sektördür. Fakat bu sektördeki ihracat oranımız %20 den yıllar içerisinde % 8'e kadar gerilediği gözlemlenmektedir. İhraç edilecek ürünlerin fiyatı ithal girdi maliyeti nedeniyle artmaktadır. Bu artış hammaddeye sahip ülkeler ile rekabet edebilme özelliğimizi azaltmaktadır. Özellikle Çin ve Hindistanın pamuk üretimini arttırması ve dünyada ilk iki sırayı tutar hale hale gelmesi ihracattaki rekabetimizi azaltmıştır. Bu sektörde rekabet edebilmemiz ve ihracatı arttırmamızın yolu pamuk üretiminde teşvikleri arttırmaktan ve aynı zamanda özellikle sentetik pamuk ithalatına da kısıtlayıcı tedbirler alınmasından geçmektedir.

Makina ve teçhizat ile mobilya ürünleri sektöründe de giderek artış olduğu gözlenmiştir. Bu ürünlerin dünya pazarından özellikle avrupada giderek daha fazla kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Özellikle beyaz eşya ve mobilya ihracatında Türkiye'nin Avrupa pazarındaki payı artmaktadır. En çok ihracat yapılan ülkeler ise Almanya, Rusya, İtalya, Suudi Arabistan, İran, İspanya, Fransa, Polonya ve Romanyadır.

Tablo 7: Ürün Gruplarına Göre İthalat Oranları 1998-2015

	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998
Tarım ve ormancılık	3%	3%	3%	3%	4%	3%	3%	3%	3%	2%	2%	3%	3%	3%	3%	4%	4%	4%
Madencilik ve taşocakçılığı	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Hampetrol ve doğalgaz	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	8%	7%	6%	7%	8%	15%	11%	9%	6%
Metal cevherleri	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Taşocakçılığı ve diğer madencilik	1%	1%	1%	1%	1%	1%	13%	1%	14%	7%	6%	4%	5%	5%	1%	1%	1%	1%
Gıda ürünleri ve içecek	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	4%	3%	4%	4%
Tütün ürünleri	1%	1%	1%	1%	1%	1%	3%	1%	3%	3%	4%	4%	4%	5%	1%	1%	1%	1%
Tekstil ürünleri	2%	2%	2%	2%	3%	3%	1%	3%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Giyim esyası	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Dabaklanmış deri, bawul, el çantası	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	2%	2%	2%	2%
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç)	1%	1%	1%	1%	1%	1%	2%	1%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%
Kağıt ve kağıt ürünleri	2%	2%	1%	1%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	4%	5%	3%	2%
Basım ve yayım; plak, kaset vb	1%	1%	1%	1%	1%	1%	7%	1%	6%	5%	5%	4%	4%	4%	16%	15%	17%	16%
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	5%	8%	8%	8%	8%	7%	15%	7%	14%	14%	15%	16%	16%	17%	2%	2%	2%	2%
Kimyasal madde ve ürünler	15%	14%	13%	13%	14%	15%	2%	13%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%
Plastik ve kauçuk ürünleri	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	9%	6%	6%	7%
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	1%	1%	1%	1%	1%	1%	9%	1%	14%	12%	12%	11%	11%	9%	2%	2%	2%	2%
Ana metal sanayi	11%	11%	14%	11%	11%	10%	2%	13%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	12%	11%	12%	17%
Metal eşya sanayi	2%	2%	2%	2%	2%	2%	9%	2%	10%	10%	10%	11%	12%	13%	2%	3%	3%	2%
Makine ve teçhizat	10%	9%	9%	9%	9%	8%	2%	8%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	3%	3%	4%	4%
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	2%	2%	1%	1%	1%	2%	5%	1%	4%	4%	4%	3%	3%	3%	5%	7%	8%	5%
Elektrikli makine ve cihazlar	4%	3%	3%	4%	4%	4%	3%	4%	3%	4%	4%	5%	4%	5%	2%	2%	3%	3%
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	4%	4%	3%	3%	3%	3%	2%	3%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	5%	11%	8%	9%
Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	2%	2%	2%	2%	2%	2%	8%	2%	9%	10%	11%	12%	9%	6%	3%	3%	3%	3%
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	10%	8%	8%	7%	8%	9%	2%	8%	1%	2%	2%	2%	1%	2%	1%	1%	1%	1%
Diğer ulaşım araçları	3%	2%	2%	2%	3%	3%	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	2%	1%	1%	1%	1%
Mobilya	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Elektrik, gaz ve su	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	2%	2%	2%
Toptan ve perakende ticaret	2%	3%	3%	4%	4%	4%	3%	5%	4%	3%	3%	3%	3%	2%	1%	1%	1%	1%
Atık ve hurdalar	2%	3%	3%	4%	4%	4%	1%	5%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

İthal edilen mal kalemleri arasında önde gelenler; kimyasal madde ve ürünler, ana metal sanayi, makine ve teçhizat, motorlu kara taşıtı ve römorklar, kok kömürü-petrol ürünleri, tarım ve hayvancılık ürünleridir. Öncelikle firmaların büyük oranda ara malı ve yatırım malı olarak ithal ürünlere bağlı olması ana metal sanayi, makine teçhizat, kimyasal madde ve ürünlerdeki ithalatın artışını devam ettirmektedir.

Tarım ve hayvancılık ürünlerinde ise ülkemizdeki mevcut durumun iç talebi karşılayamaması ve özellikle hayvancılık/hayvansal ürünlerde fiyatların artmasıyla ithalat artmaya başlamıştır. Tarım ve hayvancılık alanında yapılan teşviklere rağmen ithalatın artması, teşviklerin etkin olarak kullanılmadığını göstermektedir. Bu durum hem cari açığı artırdığı gibi aynı zamanda kaynak sarfına neden olmaktadır.

Motorlu kara taşıtı ve römork ithalatı 1998 yılından sonar en fazla ithal kalemi olarak %1'den %10'a kadar çıktığı görülmektedir. Bu sektörde motorlu kara taşıtı ithalatı için yapılan vergilendirme artışına rağmen ithalatta azalma ticaret teorileriyle açıklanması mümkün görünmemektedir. Bu durumun sebebi yurtiçindeki kredi kolaylığı, Veblen mallar, vergilendirmenin fiyatları daha çok artıracığı beklentisi, tercihlerin vergisi artan mallardan yana olması, yerli üretimin olmaması adete bu malları zorunlu mallara dönüştürmesidir.

İthal edilen ara malı, yatırım malı, sermaye malı ve ürün gruplarına bakıldıktan sonra bu malların ne kadarının ihracatta kullanıldığı ne kadarının iç talebi karşılamak için yapılan üretimde kullanıldığı da önemlidir. Bu amaçla aşağıda ithal edilen ürünlerin ihracata dönük üretimde kullanılma oranları verilmiştir.

Tablo 8: Firmalarda ve İmalat Sanayii Genelinde İhracata Dönüklük Oranları (2002-2007)

Hedeflenen Sektörler Geneli	31.3
Tekstil-Giyim-Deri	40.6
Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın	2.4
Petrol-Kimya	22.8
Plastik-Kauçuk	24.3
Metal Dışı Mineral Ürünler	17.6
Ana Metal	33
Metal Ürünleri Đmalatı (Makine Teçhizat Hariç)	26.6
Makine Teçhizat-Bilgisayar-Elektronik-Optik	18.8
Motorlu Kara Taşıtları	55.2
Diğer Ulaşım Araçları	53
Mobilya	31

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>

İhracata yönelik inceleme cari açığın azaltılması, ithalatın finansmanı için döviz elde edilmesi ve ekonomik büyümeye katkısı nedeniyle önemlidir. Bu bağlamda ara mallarının kullanımına bakıldığında ara maliyla üretimin ihracata yönelik olanı ortalama % 29 seviyesinde kalmıştır. Bu bize üretimin ihracata yönelik olmaktan çok iç piyasa için yapıldığını göstermektedir.

Buradan hareketle ihracatçı sektörlerin ithal ara malı yerine daha ağırlıklı olarak yerli ara malı kullanıyor olması halinde, ihracat için yapılan üretimle ihracat artışının cari açığın kapatılmasına güçlü bir şekilde katkı yapacağı, ithalatın finansmanı için döviz getireceği ve ekonomik büyümeye katkı yapacağı değerlendirilmektedir.

3.2. Literatür Taraması

Tablo 9: Konu ile İlgili Türkiye'ye İlişkin Ampirik Çalışmalar

YAZAR YIL	YÖNTEM	ÜLKE ve DÖNEM	BULGULAR
ÖZMEN - ÖZER - TÜRKYILMAZ 1999	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE OCAK1983-HAZİRAN 1997	İhracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi var.
TUNCER 2002	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1980-2000	GSYH ve ithalat arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş.
ŞİMŞEK 2003	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1960-2002	Büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi var.
ERDOĞAN 2006	KOENTEGRASYON NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1923-2004	İhracat artışı ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi var.
KURT - BERBER 2008	VAR MODELİ	TÜRKİYE 1989-2003	Büyüme ile ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi var. Ayrıca ithalattan ihracata ve ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi var.
GERNİ - EMSEN - DEĞER 2008	GRANGER FEDER	TÜRKİYE 1980-2006	İhracat ve ekonomik büyüme ara mali ve sermaye mali ithalatından etkilenmektedir.
İSPİR - ERSOY - YILMAZER 2009	MARKOV REJİM DEĞİŞMELERİ	TÜRKİYE 1989-2007	Daralma döneminden genişleme dönemine geçerken ihracat baskın rol oynamaktadır. Ekonomi genişleme döneminde iken bu sürecin sürdürülmesinde ihracat ve ithalat birlikte katkı sağlamaktadır.
TEMİZ 2010	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME VEKTÖR HATA DÜZELTME GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1965-2009	Uzun dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezi geçerli. Ekonomik büyümeden ihracat artışına doğru nedensellik ilişkisi var
SARI-GERNİ-D EĞER-EMSEN 2010	GRANGER NEDENSELLİK VE EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ (PEDRONİ)	TÜRKİYE 1990-2008	Kısa dönemde ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.
DEĞER 2010	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME VE GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1980-2006	Türkiyenin uzun dönem ekonomik büyümesi üzerinde imalat sanayi ağırlıklı bir ihracat yapısı ile ihracatta ürün çeşitliliği önemlidir.
TAŞDAN 2010	FREKANS ALANI GRANGER NEDENSELLİK TESTİ	TÜRKİYE 1985-2009	İthalata dayalı büyüme ve büyüme çeşitli ihracat vardır.
UÇAK - ARISOY 2011	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1998-2007	İhracat ve ithalatın uzun dönemde verimlilik artışına katkısı vardır.
YILDIZ - BERBER 2011	EŞBÜTÜNLEŞME VE HATA DÜZELTME MODELİ	TÜRKİYE 1989-2007	İthalata dayalı büyüme.
YAVUZ 2012	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1949-2010	İhracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.

GÜL-KAMACI 2012	PEDRONİ EŞBÜTÜNLEŞME VE GRANGER NEDENSELLİK	1980-2010 (GELİŞMİŞ ÜLKELER) 1993-2010 (GELİŞMEKTE OLAN)	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyümeden ithalat ve ihracata doğru nedensellik ilişkisi bulunamamış. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ithalat ve ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi görülmüştür.
ÇAMURDAN 2013	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1992-2013	Büyümenin kaynağı ihracat, ihracatın kaynağı da ithalat.
TAŞ 2013	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1962-1981 1982-2010	1962-1981 döneminde ithalattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi var. 1982-2010 yılları arasında yalnızca ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi var.
ÖZCAN - ÖZÇELEBİ 2013	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME	TÜRKİYE 2005-2011	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
SARAÇ 2013	MARKOV REJİM DEĞİŞMELERİ	TÜRKİYE 1989-2011	İhracat ve ithalat hem daralma hem genişleme dönemlerinde büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
ÖNDER - HATIRLI 2014	GRANGER NEDENSELLİK VE HAUSMAN TESTİ	TÜRKİYE 1994-2009	İmalat sanayi ihracatından büyümeye ve büyümeden de imalat sanayi ihracatına doğru eşanlı ilişki vardır. (ihracata dayalı büyüme ve büyümeye dayalı ihracat var.)
KORKMAZ- AYDIN 2015	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 2002-2014	İthalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi var.
SAĞLAM-EGEL İ 2015	EŞBÜTÜNLEŞME VE GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1999-2013	Kısa dönem için ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi var. Uzun dönem için ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi var.
ŞEREFLİ 2016	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1975-2014	Büyüme ile dış ticaret arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
ERDOĞAN ve MUCUK 2004	GRANGER NEDENSELLİK	TÜRKİYE 1990-2011	Büyüme ve dış ticaret verileri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.
ŞAHİN 2004	VAR MODELİ	TÜRKİYE 200-2004	Değişkenler arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiş olup dış ticaretin ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
DEMİRHAN 2005	KOENTTEGRASYON	TÜRKİYE 1990-2004	Koentegrasyon testi sonuçları ihracat, ithalat ve büyüme arasında uzun dönem denge ilişkisinin mevcut olduğunu göstermiştir.
GÜNGÖR ve KURT 2007	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME	TÜRKİYE 1968-2003	Dışa açıklık ve kalkınma arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu, bununla birlikte dışa açıklık ve kalkınma değişkenleri arasında karşılıklı kısa dönemli nedensellik ilişkileri olduğunu göstermektedir.

AKTAŞ 2009	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME	TÜRKİYE 1996-2006	İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında uzun dönem denge ilişkisinin olduğunu göstermiştir.
GÜVEN 2011	DOLS	OECD 1980-2008	Büyüme ve açıklık arasındaki olası eşbütünleşme varlığı DOLS denklemiyle ele alındığında ticaret-büyüme ilişkisinin dış ticarete açıklığın ölçümüne duyarlı olduğu ortaya konmuştur.
YAVUZ 2011	VAR VE GRANGER	TÜRKİYE 1998-2009	Toplam ithalat, makine ve ulaştırma araçları ithalatı, işlenmiş madde ithalatı dolaylı olarak pozitif bulunmuştur. Makine, ulaştırma araçları ve yatırım malları ithalatı ile milli gelir arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.
KADER 2013	KOENTEGRASYON	TÜRKİYE 1999-2010	Dışa açıklıkla ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
AKTAŞ 2017	JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME	1980-2015	İthalata dayalı büyüme ilişkisi bulunmuştur.
TEMEL 2016	GRANGER NEDENSELLİK	1998-2015	İthalata dayalı büyüme ilişkisi bulunmuştur.

Tablo 10 : Konu ile İlgili Yabancı Ülkelere İlişkin Ampirik Çalışmalar

YAZAR YIL	YÖNTEM	ÜLKE ve DÖNEM	BULGULAR
Esfahani 1991	Yatay Kesit Veri Analizi	Gelişmekte olan Ülkeler 1960-86	Aramalı ithalatının büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Chow 1987	Sims'e ait nedensellik testi.	8 yeni sanayileşmiş ülke 1960-1970'li yıllar	Çoğu ülke için hem İhracata dayalı büyüme geçerlidir, hem büyümeye dayalı ihracat geçerlidir.
Marin 1992	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Birleşmiş Milletler, Almanya, Japonya ve Birleşik Krallıklar 1960(1)-1987(2)	İhracata dayalı büyüme geçerlidir.
Henriques ve Sadorsky 1996	VAR modeli	Kanada 1870-1991	Büyümeye dayalı ihracat geçerlidir.
Adjaye ve Chakraborty 1999	Johansen eşbütünleşme, Granger nedensellik	Hindistan, Nijerya, Fiji ve Papua Yeni Gine (1960-94) (1973-93) (1969-93)	Sadece iki ülke için ihracata dayalı büyüme geçerlidir.
Afxentiou ve Serletis 2000	Engle-Granger eşbütünleşme ve Granger nedensellik	50 gelişmekte olan ülke 1970-1993	İhracata dayalı büyüme geçerli değil.

Karim 2005	Granger nedensellik	Bangladeş 1972- 1999	İhracata dayalı büyüme geçerli değil.
Herrerias ve Orts 2010	Johansen eşbütünleşme ve ECM	Çin 1964-2004	İhracata dayalı büyüme geçerlidir.
Ullah vd. 2009	Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Pakistan 1970-2008	İhracata dayalı büyüme geçerlidir.
Feder 1983	Kesit veri analizi	Yarı sanayileşmiş Az Gelişmiş Ülkeler 1964-1973	İhracata dayalı büyüme geçerlidir.
Ram	Kesit veri analizi	73 Az Gelişmiş Ülke 1960-1977	İhracata dayalı büyüme geçerlidir.
Balassa	Kesit veri analizi	43 Gelişmekte Olan Ülke 1973-1978	İhracata dayalı büyüme geçerlidir.

Türkiye için büyüme, ihracat ve ithalat üzerine yapılan çalışmalar arasında çeşitli nedensellik ilişkileri bulunsa da çalışmaların çoğunluğu büyüme ve ithalat arasında nedensellik ilişkisi sonrasında ithalat ve ihracat arasında nedensellik ilişkisini tespit etmişlerdir.

Diğer ölkelerde yapılan ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat çalışmalarında ise gelişmekte olan ölkelerde ve az gelişmiş ölkelerde ithalata dayalı büyüme, gelişmiş ölkelerde ise ihracata dayalı büyüme tespit edilmiştir.

BÖLÜM 4: TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE ANALİZ: 1998Q1-2015Q4

Bu bölüm çeyrek dönemlik veriler ile elde edilen dış ticaret ve ekonomik büyüme rakamlarını içeren ampirik çalışmayı içermektedir. Burada iktisadi kuramdan yola çıkarak elde edilen matematiksel model ile birim kök testi ve nedensellik testini içerecek ampirik çalışma yöntemi kullanılacaktır.

4.1. Model ve Yöntem

Türkiye 1980 yılından itibaren 24 Ocak kararları ile ithal ikameci politika uygulamayı bırakarak ve ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçmiştir. Bu kararlar ile korumacılık anlayışı bırakılmış, hızlı bir büyüme sağlanabilmesi için ülke dışa açık hale getirilmiş ve ihracattan gelir elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu yeni politikalarla verimlilikte artış sağlama ve ekonominin rekabet gücünü artırma hedeflenmiştir. Serbest piyasa ekonomisi uygulanmak istenmiş ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası terk edilerek onun yerine ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçilmiştir (Karluk,2005:497).

Bu analizde dış ticarete dayalı büyüme modeli, Türkiye’nin uyguladığı politika bağlamında edinilen dış ticaret ve büyüme rakamları ile test edilecek, serbest dış ticaret politikasının ekonomik büyümeye katkısı incelenecektir. Edinilen ihracat ve ithalat rakamlarının ve GSYH’yı ne kadar etkilediği, ihracatın büyümenin motoru olup olmadığı, yine ihracat-ithalat-GSYH arasında ilişki olup olmadığı, ilişki var ise hangi yönlü olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Büyümenin dış ticaretle ilişkisini incelemek için regresyon modeli belirlenmektedir. Üç değişkenli regresyon modeli:

$Y_i = \beta_1 + B_2 X_{2i} + B_3 M_{3i} + \mu_i$ denklemleri ile kurulmaktadır. Bu denklemde

Y=GSYH (Bağımlı)

X=İhracat (Bağımsız)

M=İthalat (Bağımsız)

β_1 =Sabit terim

B_2 =İhracatın eğim katsayısıdır ve bir birim ihracatın büyümeye katkısını gösterir.

B_3 = İthalatın eğim katsayısıdır ve bir birim ithalatın büyümeye katkısını gösterir.

μ =Hata terimi'dir.

Zaman serilerinde regresyon modelinin incelenmesinde seriler arasında ilişkinin anlamını incelemek için öncelikli unsur serilerin durağan olup olmamasının incelenmesidir. Serilerin arasındaki anlamlı ilişki serilerin durağan olması sonrasında test edilebilmektedir. Durağanlık kavramı ise bir zaman serisinin ortalaması ile varyansının sabit olması ve seriye ait iki değer arasındaki kovaryansın incelenen zamana değil yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu teste birim kök testi denilmektedir. Bu yüzden öncelikle durağanlık olup olmadığı, varsa kaçınıcı dereceden durağanlık olduğu tespit edilecektir. Durağanlık testi için Augmentit Dickey Fuller(ADF) testi kullanılacaktır. ADF testi sonrasında seriler arasında nedensellik ilişkisi için Granger Nedensellik Testi kullanılarak ilişkinin varlığı ve yönü incelenecektir.

4.2. Veri Seti

GSYH, ihracat ve ithalat verileri Merkez Bankası'ndan dan elde edilmiştir. Zaman serisi ise 1998Q1-2015Q4 yılları arasındaki çeyrek dönemleri kapsamakta ve veriler 1998 yılındaki fiyatlara göre sabitlenmiştir. Öncelikle seriler üzerinde durağanlık testi için ADF testi kullanılmıştır. ADF testi ile seriler durağan hale getirildikten sonra Granger Nedensellik Testine tabi tutulmuştur.

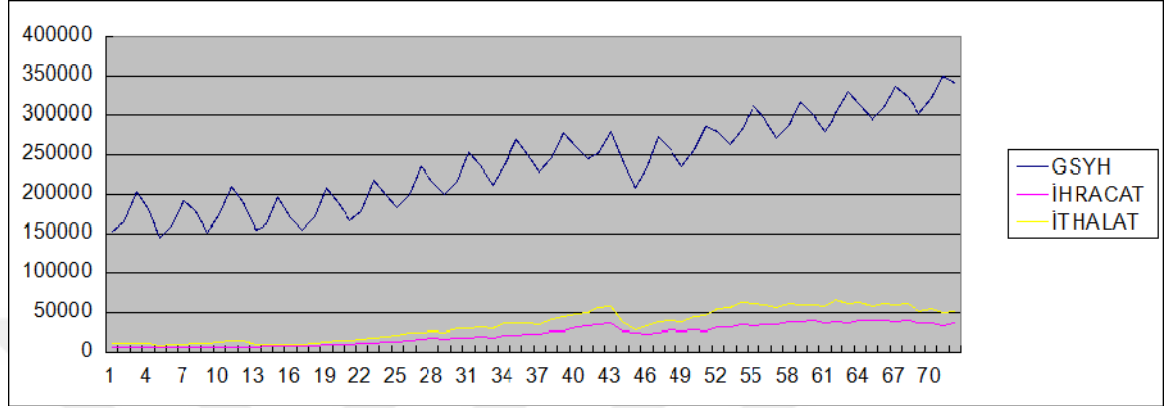
Tablo 11: Türkiye'nin 1998Q1-2015Q4 GSYH, İhracat, İthalat Rakamları

SIRA	DÖNEM	GSYH	İHRACAT	İTHALAT	SIRA	DÖNEM	GSYH	İHRACAT	İTHALAT
1	1998Q1	15265678	6735,188	11344,314	37	2007Q1	22844200	23179,361	35209,254
2	1998Q2	16484808	6596,928	11975,915	38	2007Q2	24581028	26441,179	42120,382
3	1998Q3	20346608	6654,781	11581,683	39	2007Q3	27772167	26713,173	44354,784
4	1998Q4	18106054	6987,054	11019,479	40	2007Q4	26057230	30938,031	48378,288
5	1999Q1	14436129	6480,033	8059,761	41	2008Q1	24445513	33138,693	49177,196
6	1999Q2	16217899	6300,922	10329,91	42	2008Q2	25226375	35612,565	56672,17
7	1999Q3	19361768	6468,571	10440,141	43	2008Q3	28009692	36435,404	57693,324
8	1999Q4	17824774	7337,699	11841,46	44	2008Q4	24240150	26840,528	38420,879
9	2000Q1	15217908	6703,433	11324,615	45	2009Q1	20842791	24475,093	28877,838
10	2000Q2	17269135	7102,589	14154,037	46	2009Q2	23267231	23237,795	33488,607
11	2000Q3	21019481	6735,709	14200,056	47	2009Q3	27233059	25376,349	38152,454
12	2000Q4	18929875	7233,174	14824,113	48	2009Q4	25660031	29053,369	40409,516
13	2001Q1	15419915	7298,276	10775,031	49	2010Q1	23467330	25978,473	38495,082
14	2001Q2	16173158	8062,371	9895,74	50	2010Q2	25692252	28738,871	44902,621
15	2001Q3	19650704	7658,989	10363,688	51	2010Q3	28669613	26997,363	47156,272
16	2001Q4	17065575	8314,58	10364,625	52	2010Q4	28056450	32168,506	54990,352
17	2002Q1	15469977	7910,037	10409,055	53	2011Q1	26382817	31421,295	56069,049
18	2002Q2	17214452	8513,877	12453,789	54	2011Q2	28082510	34166,586	63665,788
19	2002Q3	20876687	9297,948	13528,633	55	2011Q3	31176687	33855,754	61944,416
20	2002Q4	18958715	10337,228	15162,322	56	2011Q4	29532710	35463,229	59162,417
21	2003Q1	16716746	10365,422	14367,128	57	2012Q1	27196829	35304,759	55933,762
22	2003Q2	17898517	11318,768	16470,201	58	2012Q2	28854662	38992,954	61461,199
23	2003Q3	21774718	12179,518	18447,728	59	2012Q3	31643556	38614,72	59587,984
24	2003Q4	19948211	13389,127	20054,635	60	2012Q4	29929974	39549,297	59562,188
25	2004Q1	18380247	13502,206	20921,287	61	2013Q1	28047894	36989,269	58757,034
26	2004Q2	20035372	15526,908	24390,352	62	2013Q2	30204750	38145,384	67083,275
27	2004Q3	23528095	15995,914	25098,38	63	2013Q3	33005549	37238,19	61785,049
28	2004Q4	21541877	18142,125	27129,748	64	2013Q4	31298268	39429,788	64035,885
29	2005Q1	19947283	17240,88	25739,77	65	2014Q1	29499684	40133,163	57457,887
30	2005Q2	21577563	18143,892	29354,619	66	2014Q2	30925289	39934,015	62326,665
31	2005Q3	25323570	18130,602	30234,243	67	2014Q3	33596412	38314,724	60035,11
32	2005Q4	23651315	19961,034	31445,519	68	2014Q4	32236426	39228,249	62357,451
33	2006Q1	21133291	18602,402	29546,78	69	2015Q1	30224168	37054,859	52312,811
34	2006Q2	23678188	21313,067	36747,026	70	2015Q2	32076646	36380,336	54442,253
35	2006Q3	26916390	21485,164	36138,449	71	2015Q3	34910917	33734,749	49582,644
36	2006Q4	25010451	24134,041	37143,912	72	2015Q4	34077276	36680,427	50868,796

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

Seriler arasındaki grafik görünümü aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3: GSYH, İhracat, İthalat Serilerinin Görünümü

Kaynak : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

Veri seti ve serilerin grafiksel görünümü incelendiğinde üç serinin aynı dönemlerde benzer trendlere sahip olduğu görülmektedir. GSYH'nin çeyrek dönemlerine bakıldığında her yıl birinci çeyrekte artarak başladığı ve üçüncü çeyrek dönemde en yüksek seviyeye gelip dördüncü çeyrek dönemde ise tekrar azaldığı, 2002 yılına kadar yatay bir seyri olan serinin 2002 yılından sonra artan bir trend içerisinde olduğu görülmektedir. İhracat ve İthalat serileri de 2002 yılına kadar yatay seyretmiş fakat 2002 yılından itibaren artan bir trend yakalamıştır. Bu durum 1998 yılı ve 2002 arasında ülkede yaşanan politik ve ekonomik sorunlardan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. 2002 yılı sonrasında her üç seri dönemler içerisinde artan trendle devam ederken kırkbeşinci dönemde kırılma yaşandığı anlaşılmaktadır. 2008 yılında yaşanan küresel krizin Türkiye'nin de üretim ihracat ve ithalatını etkilediği düşünülmektedir.

4.3. Birim Kök Testi

Regresyon modeli kurulup denklemdaki verilerle hesaplama yaptığımızda R^2 değerini yüksek görme ihtimalimiz olabilmektedir. Bazen R^2 değeri seriler arasında anlamlı bir ilişki olmasa bile yüksek çıkmaktadır. Bu duruma sahte regresyon adı verilmektedir. Burada seriler arasında gerçek bir ilişki değil trendler arasında benzer bir eğilim söz konusudur. Bu durum serilerin

durağanlığına bakılarak incelenmektedir. Zaman serilerinde genelde durağanlık söz konusu değildir. Seri birim köklü ise durağan değildir ve durağan hale getirmemiz gerekmektedir. Durağan hale getirmek için ise serilerin bir veya ikinci farklarını almamız gerekmektedir. Seriler durağan hale geldikten sonra nedensellik testine devam edilmektedir (Gujarati, 2004: 815).

Birim kök testi serilerin durağanlığın kontrolü için yapılmaktadır. Bu test üç şekilde yapılabilmektedir.

1. $\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \mu_1$

2. $\Delta Y_t = \beta_0 + \gamma Y_{t-1} + \mu_1$

3. $\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 \gamma Y_{t-1} + \mu_1$

Birinci denklem sabit terimsiz ve trendsiz sadece skotastik terimi içermektedir. İkincisi sabit skotastik trend ve sabit terim, üçüncü denklemde hem sabit terim hemde skotastik ve deterministic trendin modellendiği bir testtir. Burada Δ fark parametresini, Y durağanlığı sınıanan değişkeni, γ katsayısı, t zamanı, μ hata terimidir. Testimiz de uyguladığımız üçüncü denklem dahil her üç testte de denklemin sonucunda serilerin kök değeri p mutlak değerce 1'den küçükse seri durağandır. Serilerden herhangi biri mutlak değerce 1'den büyükse seriler bir fark alınarak durağan hale getirilmeye çalışılır. Birim kök testi yaparken serinin p değerine bakılarak anlam seviyesine (%1, %5, %10) göre durağı belirlenir (Tarı, 2010:387-388). Burada hipotezimiz;

- H_0 :Seri durağan değildir, birim kök içermektedir.
- H_1 :Seri durağandır, birim kök içermemektedir.

Tablo 12: GSYH Durağanlık Düzeyi

Null Hypothesis: GDP has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 3 (Automatic - based on t-statistic, lagpval=0.1, maxlag=3)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	1.016564	0.9964
Test critical values:		
1% level	-3.530030	
5% level	-2.904848	
10% level	-2.589907	

GSYH birim kök testi sonucunda p değerine bakıldığında 0.99 ile serinin durağan olmadığı anlaşılmıştır. Serinin bir farkı alınması için teste devam edilmiştir.

Tablo 13: GSYH Bir Fark Alınan Durağanlık Düzeyi

Null Hypothesis: D(GDP) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 3 (Automatic - based on t-statistic, lagpval=0.1, maxlag=3)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.961290	0.0438
Test critical values:		
1% level	-3.531592	
5% level	-2.905519	
10% level	-2.590262	

Bir fark alınması sonucu seri % 5 anlam seviyesinde (0,043) hale getirilmiştir.

Birinci fark sonucunda H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi reddedilmemiştir.

Tablo 14: İhracatın Durağanlık Düzeyi

Null Hypothesis: IHR has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 3 (Automatic - based on t-statistic, lagpval=0.1, maxlag=3)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.720530	0.8341
Test critical values:		
1% level	-3.530030	
5% level	-2.904848	
10% level	-2.589907	

İhracat birim kök testi sonucunda p değerine bakıldığında 0.83 ile serinin durağan olmadığı anlaşılmıştır. Serinin bir farkı alınması için teste devam edilmiştir.

Tablo 15: İhracatın Bir Fark Alınan Durağanlık Düzeyi

Null Hypothesis: D(IHR) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 2 (Automatic - based on t-statistic, lagpval=0.1, maxlag=3)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.832613	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.530030	
5% level	-2.904848	
10% level	-2.589907	

Tablo 7'deki p değerine göre 0.83 ile durağan olmadığı tespit edilen İhracat serisi bir fark alınarak % 1 anlam seviyesinde (0,00) durağan hale getirilmiştir. Birinci fark sonucunda H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi reddedilmemiştir.

Tablo 16: İthalatın Durağanlık Düzeyi

Null Hypothesis: ITH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 3 (Automatic - based on t-statistic, lagpval=0.1, maxlag=3)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.048689	0.7311
Test critical values:		
1% level	-3.530030	
5% level	-2.904848	
10% level	-2.589907	

İthalat birim kök testi sonucunda p değerine bakıldığında 0.73 ile serinin durağan olmadığı anlaşılmıştır. Serinin bir farkı alınması için teste devam edilmiştir.

Tablo 17: İthalatın Bir Fark Alınan Durağanlık Düzeyi

Null Hypothesis: D(ITH) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 3 (Automatic - based on t-statistic, lagpval=0.1, maxlag=3)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.124955	0.0294
Test critical values:		
1% level	-3.531592	
5% level	-2.905519	
10% level	-2.590262	

Tablo 8'deki p değerine göre 0.73 ile durağan olmadığı tespit edilen GSYH serisi bir fark alınarak % 5 anlam seviyesinde (0,02) durağan hale getirilmiştir. Birinci fark sonucunda H_0 hipotezi reddedilmiş, H_1 hipotezi reddedilmemiştir.

4.4. Granger Nedensellik Testi

En az iki değişkenin bulunduğu zaman serisi regresyonlarında değişkenler arasında ilişkinin tespit edilmesi için Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Fakat teste başlamadan önce seriler durağan halde olması gerekmektedir ve serilerin aynı durağanlık derecesinde durağan olmaları gerekmemektedir. Bu nedenle önce seriler birim kökten arındırılıp durağan hale getirilir. Nedensellik testi için aşağıdaki denklemler kullanılmaktadır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j X_{t-j} + u_{1t}$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j Y_{t-j} + u_{2t}$$

Burada m gecikme uzunluğunu ifade etmekte, u_{1t} ve u_{2t} hata terimleridir ve bu hata terimlerinin ilişiksiz oldukları varsayılmaktadır. Test yapılırken kurulan hipotezler;

H_0 : X, Y'nin Granger nedenidir.

H_1 : X, Y'nin Granger nedeni değildir.

Test H_0 X, Y'nin Granger nedenidir hipotezinin sınanması ile başlar. İlk olarak regresyon modelinin kurulması sonunda edinilen F olabilirlik oranı, bu testin olabilirliğini ortaya koymaktadır (Taş, 2013:11).

Yukarıdaki nedenselliği temel alarak analiz yapmak için kurulan modelin nedenselliği sınanacaktır.

$$GDP_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i GDP_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j IHR_{t-j} + \sum_{i=1}^m \omega_i ITH_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$IHR_{t-j} = \sum_{i=1}^m \theta_i IHR_{t-j} + \sum_{j=1}^m \gamma_j GDP_{t-j} + \sum_{i=1}^m \sigma_i ITH_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$ITH_{t-1} = \sum_{i=1}^m \rho_i ITH_{t-1} + \sum_{i=1}^m \nu_i GDP_{t-j} + \sum_{i=1}^m \psi_i IHR_{t-j} + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki denklemlerde, GDP GSYH'yı, IHR ihracatı ve ITH ithalatı ifade etmektedir. α , β , ω , θ , γ , σ , ρ , ν , ψ , eğim katsayılarını, m değişkenleri ve ε hata terimini göstermektedir.

İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı etkileşimin yönünü ölçmek için aşağıdaki hipotezler sınanacaktır.

- İhracata dayalı büyüme
- İthalata dayalı büyüme
- Büyümeye dayalı ihracat
- Büyümeye dayalı ithalat
- İhracata dayalı ithalat
- İthalata dayalı ihracat

Tablo 18: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sample: 1998Q1 2015Q4
Included observations: 68

Dependent variable: D(GDP)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(IHR)	2.600823	3	0.4573
D(ITH)	14.21495	3	0.0026
All	26.69609	6	0.0002

Dependent variable: D(IHR)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(GDP)	2.146223	3	0.5426
D(ITH)	1.178967	3	0.7581
All	3.873884	6	0.6937

Dependent variable: D(ITH)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(GDP)	15.48134	3	0.0014
D(IHR)	1.007765	3	0.7994
All	21.55178	6	0.0015

Tablo 18'deki sonuçlara göre:

- İhracat GSYH'nın granger nedeni değildir.
- İthalat GSYH'nın granger nedenidir.
- İthalat ihracatın granger nedeni değildir.
- GSYH ihracatın granger nedeni değildir.

- İhracat ithalatın granger nedeni değildir.
- GSYH ithalatın granger nedenidir.

GSYH \longleftrightarrow İthalat

Bulgulara göre %1 anlamlılık düzeyinde ithalat GSYH'nın granger nedeni değildir hipotezi reddedilmiştir ve yine GSYH ithalatın granger nedeni değildir hipotezi reddedilmiştir. GSYH ve ithalatın karşılıklı nedensellik içerisinde olduğu görülmüştür. Bu ithal edilen malların nihai mal üretimine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda artan nihai mal üretimine bağlı gerçekleşen büyüme sonucu elde edilen gelirin tekrar ithalatta kullanıldığı görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın sonucu dış ticaret teorileri çerçevesinde incelendiğinde, temel iktisadi sistemlerin dış ticaret ile ilgili farklı görüşleri olduğu tespit edilmiştir. Merkantilistler ülkenin zenginliğini değerli maden stokuyla ölçtüğü için, dış ticaretin asıl amacının değerli madenler ele geçirmek olduğu savunmuşlardır. Sıfır toplamlı bir oyun olarak gördükleri dış ticarete devletin müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Zenginliğin kaynağını tarımda gören fizyokratlar ise merkantilistlerin aksine devletin dış ticarete müdahale etmemesi gerektiğini savunarak klasiklerin daha da genişlettiği serbest ticaret fikrinin öncüleri olmuşlardır. Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisi ve David Ricardo'nun geliştirdiği mukayeseli üstünlükler teorisi serbest ticaretin yararlarını ortaya koymuştur. John Stuart Mill ise dış ticarete talep koşullarını dikkate alan ilk kişi olarak dış ticaret hadleri üzerinde durmuştur. Neo-Klasik iktisatçıların "fırsat maliyeti" kavramını dış ticarete kazandırmaları ve faktör donatımı teorisini geliştirmeleri dış ticaret teorilerine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Ortaya koydukları teoride her ülkenin nisbi olarak daha fazla sahip olduğu üretim faktörüne göre uzmanlaşmaları gerektiği fikri savunulmuştur. Faktör donatımı teorisinden türetilen üç yeni teori ise dış ticaret ile ilgili yeni açıklamalar sunmuştur. Bunlardan ilki olan faktör fiyatları eşitliği teorisi, serbest ticaretin ülkeler arasındaki faktör fiyatlarını eşitleyeceği öne sürmüştür. Stolper ve Samuelson'un geliştirdiği gelir dağılımı teorisinde ise serbest ticaretin ülkenin bol olarak sahip olduğu faktörün reel gelirini yükselteceği ortaya koymuştur. Son olarak Rybczynski ise, arzı artan faktörün yoğun olarak kullanıldığı sektörde gelişme yaşanacağına dikkat çekmiştir. Yukarıda değinilen teorilerin günümüzde yaşanan dış ticareti açıklamada eksik kalan yönlerinin gidermek için yeni teoriler ortaya çıkmıştır. Bunlar; nitelikli iş gücü, teknoloji açığı, ürün dönemleri, tercihlerde benzerlik, ölçek ekonomileri ve monopolcü rekabet teoremleri olarak sıralanabilir.

Dış ticaret politikasının ekseninde bir değerlendirme yaptığımızda temel tartışmanın serbest ticaret ve korumacılık arasında geçtiğini söylemek mümkündür. Serbest ticareti savunanlar, dış ticarete taraf olan tüm ülkelerin

bundan kazançlı çıkacağını, işbölümü ve uzmanlaşmanın tüm ülkelere fayda sağlayacağını, kaynak israfını önleyerek dünyadaki toplam çıktı miktarını arttıracığını ortaya koymalarına karşılık olarak, korumacılık görüşünü savunanlar ulusal güvenlik, bebek endüstrilerin gelişmemesi ve dışa bağımlılık ile ilgili argümanları ön planda tutmaktadırlar. Özet olarak serbest ticareti savunanların ihracata dönük sanayileşme stratejisini ve dışa dönük büyüme yaklaşımını benimsediğini, korumacılığı savunanların ise ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini ve içe dönük büyüme yaklaşımını benimsediklerini söylemek mümkündür.

Ekonomik büyüme modellerini incelediğimizde, tıpkı dış ticaret teorilerinde olduğu gibi farklı yaklaşımlar olduğu anlaşılmaktadır. Klasiklere göre yatırımlar ekonomik büyümenin motorunu oluştururken, sosyalist sistemde emek ön plandadır. Schumpeter teknolojinin önemine vurgu yaparak büyüme ile ilgili görüşlere önemli bir katkı sağlamıştır. Çarpan kavramını literatüre kazandıran Keynesyen yaklaşımda ise talep ön plandadır. Keynes 'in modelinde eksik olan arz koşullarını da ekleyerek ekonomik büyümeye farklı bir yaklaşım getiren model ise Harrod-Domar modelidir. Yatırımların kapasite ve milli gelir artışı olmak üzere iki türlü etkisinden bahsedildiği Harrod-Domar modelinde dengeye ulaşma koşulları araştırılmıştır. Solow, büyüme modelinde ilk önce arz ve talebin sermaye birikimi üzerindeki etkisini, daha sonra ise emek ve teknolojideki değişimlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Solow'un modelinde dışsallık olarak kabul edilen teknolojinin içselleştirilerek modele dahil edilmesi sonucunda içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. Bu modellerden AR-GE modeli teknolojinin etkisini, yaparak öğrenme modeli bilginin birikimli ilerlemesi ve yayılmasını, beşeri sermaye modeli bireylere özgü yetenek ve bilginin artmasının üretim üzerindeki etkisini, Robert Barro modeli ise devletin kamu harcaması, altyapı çalışması ve haberleşme yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir.

1998-2015 Yılları arasında Türkiye'de dış ticaretin yapısı şu şekilde özetlenebilir. İncelenen dönemde sermaye malı ihracatı %50 düzeyindedir. Aramalı ihracatı dönemin sonunda dönemin başına göre yaklaşık 6 kat artmış

ve %12,7 düzeyine ulaşmıştır. Tüketim mali ihracatı ise % 51'den % 35'e gerilemiştir. Tüketim mallarında ihracatın azaldığı başlıca sektörler gıda ve tekstildir. Türkiye'nin emek-yoğun bir ülke olmasına rağmen faktör donatımı teorisine tezat bir şekilde sermaye yoğun mallar ihraç ettiği tespit edilmiştir. İthalat tarafından bakıldığında ise en çok ara malı ithal ettiğimiz ve incelenen dönem boyunca ithalata sürekli artış kaydettiğimiz gözlenmiştir. Ülkeler bazında incelediğimizde ise ihracatımızın Avrupa ülkelerinden Ortadoğu ülkelerine kaydığı anlaşılmaktadır. İthalatımızın en çok arttığı ülkeler ise Çin, Güney Kore ve Hindistan'dır.

Literatür çalışması sadece ampirik analiz içeren çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Yurtiçinde ve yurtdışında yapılan araştırmaların çokluğu bize dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye verilen önemi göstermiştir. Literatüre bakıldığında bu ilişkinin yönü incelenen ülke, dönem ve inceleme metoduna göre farklılıklar olduğunu göstermekle birlikte tamamında güçlü bir nedensellik tespit edildiği görülmektedir. Türkiye üzerine 1998-2015 dönemini kapsayan bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre GSYH ve ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

İhracata dayalı büyüme stratejisini benimsemiş Türkiye için beklenmedik bir sonuç olan bu durumu şu şekilde açıklamak mümkün olabilir. İthalatımızın büyük bir çoğunluğunu ara malı ve sermaye malları oluşturmaktadır. Sermaye malları daha fazla aramalarını işleyerek nihai mal üretimini arttırmakta, artan üretim ekonomik büyümeye sebep olurken, büyüme gelir seviyesini arttırdığından ithal mallara olan talep de tekrar artmaktadır. Özetle ithalat ekonomik büyümeyi, ekonomik büyüme de ithalatı arttırmaktadır.

Burada önemli olan nokta artan üretimin iç piyasa içinmi yoksa ihracat içinmi kullanıldığıdır. Üretim artışı ihracata yönelik ise dış ticaret politikası açısından uzun vadede olumlu bir sonuç olarak yorumlanabilir. Fakat ithal malları yerli piyasa için üretimde kullanılıyorsa, benimsenen politika ile uyumsuzluğuna ek olarak dış ticaret açığı sorununa da sebep olabilir. İthalatın finansman kaynakları ve dışa bağımlılık derecesi dikkatle incelenmesi gereken konulardır.

Döviz kuru riskinin varlığı her zaman göz önünde bulundurulmalı, reel piyasada oluşturulan politikaların finansal piyasalar ile entegrasyonu sağlanmalıdır. Döviz kuru riskinden korunmak için türev araçların kullanılması yaygınlaştırılmalıdır. İthalata dayalı büyümenin sürdürülebilirliği bu çalışmada ele alınmadığından, sonraki araştırmacılar için bir başlangıç noktası olabilir.

KAYNAKÇA

ACAR, Yalçın (2008), *İktisadi Büyüme ve Ekonomik Büyüme Modelleri*, Dora Yayınları, Bursa, s.61-90.

ADJAYE, John Asafu ve Debasish Chakraborty; (1999), "Export-led Growth and Import Compression: Further Time Series Evidence From LDCs", *Australian Economic Papers*, 38(2), s.164-175.

AFXENTIOU Panos and Apostolos Serletis; (2000), "Output Growth And Variability Of Export And Import Growth: International Evidence From Granger Causality Tests", *The Developing Economics*, Volume 38, Issue 2 June 2000, Pages 141-163.

AKTAŞ, Cengiz; (2009), "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi" , *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kocaeli.

AKTAŞ, Rabia(2016), "Uluslararası Ticaret Teorileri ve Analizleri", *Uluslararası Ticaret ve Finansman* , Editör: ELİTAŞ, C.,Gazi Kitabevi, s.3-20.

ALKİN, Emre (1992), *Gelir ve Büyüme Teorisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, s.40-42.

ARSLAN, Kahraman (2014), *Dış Ticaret Politikası*, Detay Yayıncılık, Ankara, S.46-49.

ASLAN, Nurdan ve Nuray Terzi; (2006), "Heckscher-Ohlin-Samuelson Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl:2006 Cilt: 21 Sayı:1.

ATEŞ, Sanlı; (1998), *Yeni İçsel Büyüme Teorileri Ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.4.

BALASSA, Bela; (1978), "Exports and economic growth: further evidence", *Journal of development Economics* 5.2

BERBER, Metin (2011), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon, s.116.

BOCUTOĞLU, Ersan (2012), *İktisadi Düşünceler Tarihi*, 2.Baskı, Murathan Yayınevi, Ankara.

BULUTAY, Tuncer; (1995), "Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar", *Devlet Planlama Teşkilatı Dergisi*, Ocak 1995, s.2-3.

CHOW, Peter C.Y.; (1987), "Causality Between Export Growth And Industrial Development: Empirical Evidence From Newly Industrialized Countries", *Journal of Development Economics*, 28, s. 65-76.

CHOW, Peter.C.Y.; (1987), "Causality between export growth and industrial development: Empirical evidence from the NICs" , *Journal of Development Economics Volume 26, Issue 1, June 1987, Pages 55-63.*

ÇAMURDAN, Burak(2013), "Türkiye’de 1999-2013 Dönemi İçin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *NWSA-Social Sciences*, 3C0117, 8, (4), s.183-195

ÇEVİK, Ebru; (2014), *Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi 1998-2013, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEĞER, K M.Kemal; (2010), "İhracatta Ürün Çeşitliliği ve Büyüme", *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:24, sayı:2 s.259-287.

DEMİR, Osman; (2002), "Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyüme", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, s.4-5.

DEMIRHAN, Erdal; (2005), "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*.

DEVİREN, Nursen Vatansever; (2004), "Yeni Dış Ticaret Teorileri", *Mevzuat Dergisi*, Sayı:81, Yıl:2004, Eylül, s.2.

EĞİLMEZ, Mahfi (2009), *Makro Ekonomi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.194.

ERDEM, B.Burhan (2012), "Modern İktisadi Düşüncenin Doğuşu: Merkantilizm ve Fizyokrazi", *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Editörler: İSLATİNCE, H., B.B. Erdem, Anadolu Üniversitesi Yayını, s.30-53.

ERDOĞAN, Savaş; (2006), "Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, sayı:10, Yıl:9, Haziran 2006, s.30-39.

ERLAT, Güzin (2012), "Yeni Dış Ticaret Teorileri", *Uluslararası İktisat Teorisi*, Editörler: KARLUK, R.S. ve Ö. Altunışık, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

ERTÜRK, Emin (2012), *Uluslararası İktisat Teorisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.178.

ESFAHANI, Hadi Salehi; (1983), "Exports, imports, and economic growth in semi-industrialized countries", *Journal of Development Economics* 35.1.

ESHANİ, Hadi; (1991), "Exports, imports, and economic growth in

semi-industrialized countries", *Journal of Development Economics*, 1991, vol. 35, issue 1, 93-116.

FEDER, Gershon; (1983), "On exports and economic growth", *Journal of Development Economics*, 12(1- 2), 59- 73.

GERNİ, Cevat , Ö.Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer; (2008), "İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi" , 2. *Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008*, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir-Türkiye, s. 1-21.

GUJERATİ, Damodar N. (2004), *Basic Econometrics*, The McGraw Company, s.815

GÜL, Ekrem ve A. Kamacı; (2012), "Dış Ticaretin Büyüme Üzerinde Etkiler: Bir Panel Veri Analizi" , *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:4, Sayı: 3, s.81-91

GÜLER, Günsoy(2013), *Ekonomik Büyüme*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s.76-77.

GÜNGÖR, Bayram ve Sedat Kurt; (2007), "Dış Açıklık ve Kalkınma İlişkisi" *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.

GÜVEN, Ayda;(2011), *Dış Ticaret Serbestleşmesinin Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisinin İncelenmesi*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HABERLER, Gottfried; (1961), "A Survey Of International Trade Theory", *International Finance Section*, No:1, July, s.12.

HARRIS Richard ve Lau Eunice; (1998), "Verdoorn's Law and Increasing Returns to Scale in the UK Regions 1968-91: Some New Estimates Based on the Cointegration Approach", *Oxford Economic Papers* 50,s.:201.

HENRUQUES, İrene and Perry Sadorsky; (1996), "Export-Led Growth or Growth-Driven Exports? The Canadian Case" , *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'Economique* Vol. 29, No. 3 (Aug., 1996), pp. 540-555.

HERRERIAS, María J. ve Vicente Orts; (2010), "Is the Export-led Growth Hypothesis Enough to Account for China's Growth?", *China & World Economy* , 18(4), s.34-51.

World Bank, "Research and Development"

<http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.Z> 02.04.2017 20:00

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, "Çalışma Tebliği", <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8b16265d-2fcb-4ce3-944b-dd2>

cfb967750/WP1002.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=8b16265d-2fcb-4ce3-944b-dd2cfb967750, Çalışma Tebliği, No:4. 02.04.2017 21:00

İSPİR, M. Serdar, Bernur Açıkğöz, Mine Yılmaz Ersoy; (2009), "Türkiye'nin Büyüme Dinamiğinde İhracat mı İthalat mı Daha Etkin?", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:24, Sayı:1, s.59-72.

İŞGÜDEN, Tamer ve Müfit Akyüz; (1998), *Uluslararası İktisat*, Evrim Kitap, İstanbul.

İYİBOZKURT, Erol (2012), *Uluslararası İktisat Politikası*, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir.

KADER, Özlem; (2013), *Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAR, Muhsin ve Hüseyin Ağır; (2003), "Türkiyede Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme Nedensellik İlişkisi", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ISSN:2143-3048. S.4.

KARIM, Nesarul; (2005), "Export and Industrial Development in Bangladesh: An Econometric Investigation for Two Way Causation", *Pakistan Journal Of Social Sciences*, 3 (1), s.145- 151.

KARLUK, Rıdvan (2005), *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, 10. Basım, Beta Yayın Dağıtım, İstanbul, s.497.

KARLUK, Rıdvan (2013), *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınları, İstanbul, s.171-180.

KAYMAKÇI, O. Nuri Avcı ve Recep Şen; (2007), *Uluslararası Ticarete Giriş*, Nobel Yayıncılık, Ankara, s.47-50.

KAYNAK, Muhteşem (2011), *Büyüme Teorileri*, Gazi Kitabevi, Ankara, s.20.

KAZGAN, Gülten (1985), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.42.

KAZGAN, Gülten (2011), *İktisadi Düşüne veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut; (1998), "İktisadi Büyüme Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:53 Sayı:1-4, s.11.

KORKMAZ, Suna ve Ahmet Aydın; (2015), "Türkiye'de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*

İ.İ.B.F. Dergisi, Aralık 2015, 10(3), s.47-76.

KURT, Savaş ve Metin Berber; (2008), "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:22, Temmuz 2008, sayı:2,s.57-80

KUTLU, Erol (2009),"Uluslararası Ticaretin Ekonomik Teorisi", *Uluslararası İşletmecilik*, Editör:İNAN, Ö., Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.34-35.

MANZAK, Gülçin;(2011), "Verimlilik Kavramının Tarihsel ve İktisadi Kökenleri: Klasik Öğreti Üzerinde Bir İnceleme", *Milli Prodüktivite Merkezi Dergisi*, İstanbul.

MARIN, Dalia; (1992), "Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Industrialized Countries?", *The Review of Economics and Statistics*, 74(4), s.678-688.

MARİN, Dalia; (1992), "Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Industrialized Countries?" , *The Review of Economics and Statistics*.

MYİNT, Hla; (1958), "The Classical Theory of International Trade end the underdeveloped Countries Economic journal", *Oxford Universty Press Economic Journal*, Vol.68 June 1958, s.114

ONGUN, M.Tuğba (2009), *Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, Gazi Kitabevi, Ankara, s.72.

ÖNDER, Kübra ve Selim Adem Hatırlı; (2014), "Türkiye'de İmalat Sanayi İhracatı ve Büyüme İlişkisinin İktisadi Analizi", *Journal of Yaşar University*, 9(34), s. 5851-5869.

ÖZCAN, Burcu ve Oğuzhan Çelebi; (2013), "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli mi?", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:20, Sayı:1,s.1-14.

ÖZMEN,A., M. Özer, S. Türkyilmaz; (1999), "Türkiye'de İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedenselliğe İlişkin Bir Uygulama Denemesi", *Marmara Üniversitesi Yayınları*, Yayın no:640, s. 379-392.

ÖZSAĞIR, Arif; (2008), "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *KMU İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Yıl:10. 14, s.1-16.

ÖZTÜRK, Nazım (2012), *Dış Ticaret; Kuram Politika Uygulama*, Ekin Basım Yayın, Bursa, s.25.

ÖZTÜRK, Nazım (2012), *Dış Ticaret; Kuram, Politika, Uygulama*, Ekin Yayınları, Bursa, s.206.

PARASIZ, İlker (2008), *Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.77-79.

RAM, Rati; (1985), "Exports and economic growth: Some additional evidence", *Economic Development and Cultural Change*, 33-2.

ROTHBARD, N.Murrey (1995), *Economic Thought Before Adam Smith*, Edvar Elgar Publishing, Alabama.

SAĞLAM, Yavuz ve Hüseyin Avni EGELİ; (2015), "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Örneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E. Dergisi*, cilt:17, sayı:4, s.517-530

SARAÇ, Taha Bahadır; (2013), "İhracat ve İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış*, Cilt:13, Sayı:2, s.181-194

SARI, Selahattin , Cevat GERNİ, Kemal DEĞER ve Ö.Selçuk EMSEN; (2010), "*Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı*", 4-5 Kasım 2010, İstanbul, s.392-397.

SAVAŞ, V.Fuat (2007), *Keynezyen İktisat Yıkılırken*, Nobel Basımevi, Ankara.

SEVER, Erşan (2009), *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi; Türkiye Analizi*, Çizgi Kitabevi, Konya.

SEYİDOĞLU, Halil (2007), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

SEYİDOĞLU, Halil (2013), "Uluslararası Ticaret Teorisi Analizleri" , *Uluslararası Ticaret*, Editör:Erol KUTLU, Saray Matbaacılık, Ankara, s.11.

SMİTH, Adam(1948), *Milletlerin Zenginliği*, Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Haldun Derin, İstanbul.

"Solow Modeli", idari.cu.edu.tr/sanli/1.1.pdf, 27.03.2017 20:00.

ŞAHİN, Afşin; (2004), *Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

ŞEN, Fulya; (2007), *Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞEREFİLİ, Meltem; (2016), "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Temmuz 2016, Sayı:13, s. 136-143

ŞİMŞEK, Muammer; (2003), "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:18, Sayı:2, s.43-63.

TARI, Recep (2010), *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, s.387-388.

TAŞ, İsmail;(2013), "Büyüme Dinamiği Üzerine Bir Nedensellik Analizi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2013, Sayı:1, s.68-96.

TAŞDAN, Harun; (2010), "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, s.87-98.

TEMEL, Ümit Can; (2016), "Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi", *Paradigma Dergisi*, Yıl:2016, Sayı:1, Temmuz, s.3.

TEMİZ, Dilek; (2010), "Türkiye'de reel ihracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:1965-2009 Dönemi", *Hitit Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Yıl:3, Sayı:1-2, s.71-82.

TUNCER, İsmail; (2002), "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri", *Çukurova Üniversitesi, S.B.E. Dergisi*, Cilt:9, Sayı:9, s. 89-107.

UÇAK,Harun ve İbrahim Arısoy; (2011), "Türkiye Ekonomisinde Verimlilik, İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik Analizi", *Ege Akademik Bakış*, Cilt:11, Sayı:4, s. 639-651.

ULLAH, Sami, Zaman, B., Farooq, M. ve A. Javid; (2009),"Cointegration and Causality between Exports and Economic Growth in Pakistan", *European Journal of Social Sciences*, 10(2), s.264-272.

UTKULU, Utku; (2005), "Türkiyenin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları*, Yıl:2011, Sayı:1, Aralık, s. 4.

ÜLGEN, Gülden(2010), *İktisat Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, s.359.

ÜLGEN, Gülden;(2000), "Merkantilizmden Liberalizme Geçiş ve Piyasa Ekonomisi", *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, Cilt:40, Sayı:1, İstanbul, S.86.

ÜNAY, Cafer (1997), *Genel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa, s.423

ÜNSAL, Erdal M.(2005), *Uluslararası İktisat Politikası ve Açık Ekonomi Makroiktisatı*, İmaj Yayınları, Ankara, s.16.

ÜNSAL, Erdal M.(2007), *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayınları, Ankara, Vol. 74, No. 4 (Nov., 1992), pp. 678-688.

YAVUZ, Betül;(2011), *İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAVUZ, Mehmet;(2012), "Türkiye'de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi", *Ege Üniversitesi 15.İktisat Kongresi*.

YILDIZ, Ezgi Baday ve Metin Berber; (2011), "İthalata Dayalı Büyüme:1989-2007 Türkiye Örneği", *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, s. 165-179.

YILMAZ, Mutlu ve Ahmet Özken; (2012), *Dış Ticarete Giriş*, Gazi Kitabevi, Ankara.

YILMAZ, Şiir Erkök (2014), *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*, Efil Yayınevi, Ankara, s.113-114.

YÜKSEL, Esra ve Ercan Sarıdoğan; (2011), "Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R.Krugman'ın Katkıları", *Marmara Üniversitesi Yayınları*, Yıl:2011, Sayı:199-206, Ocak,s.200.

YÜLEK, Murat A.; (1997), " İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine", *Hazine Dergisi*. 6, s.1-15.

ÖZGEÇMİŞ

1988 Yılında Uşak'ta dünyaya gelen Ümit Can TEMEL ilkokulu Ağabey İlköğretim Okulu ve ortaokulu Fevzi Çakmak Y.İ.B.O.'nda Uşakta, liseyi Denizli Lisesi'nde tamamladı. 2011 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi-İşletme bölümünden mezun oldu. 2015 yılı güz döneminde Yalova Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı.

